

Društvo za
DAMIJAN GUŠTIN *igstin*

LJUBLJANSKA BRIGADA
10. slovenska narodnoosvobodilna udarna
brigada »Ljubljanska«

NJENA VLOGA IN POMEN
V NARODNOOSVOBODILNEM BOJU
1943-1945

ODBOR SKUPNOSTI BORCEV LJUBLJANSKE BRIGADE
LJUBLJANA, september 2000

1. *Staphylococcus aureus*

2. *Staphylococcus aureus*

3. *Staphylococcus aureus*

4. *Staphylococcus aureus*

5. *Staphylococcus aureus*

6. *Staphylococcus aureus*

7. *Staphylococcus aureus*

8. *Staphylococcus aureus*

9. *Staphylococcus aureus*

10. *Staphylococcus aureus*

11. *Staphylococcus aureus*

12. *Staphylococcus aureus*

13. *Staphylococcus aureus*

14. *Staphylococcus aureus*

15. *Staphylococcus aureus*

16. *Staphylococcus aureus*

17. *Staphylococcus aureus*

18. *Staphylococcus aureus*

19. *Staphylococcus aureus*

20. *Staphylococcus aureus*

21. *Staphylococcus aureus*

22. *Staphylococcus aureus*

23. *Staphylococcus aureus*

24. *Staphylococcus aureus*

25. *Staphylococcus aureus*

26. *Staphylococcus aureus*

27. *Staphylococcus aureus*

28. *Staphylococcus aureus*

29. *Staphylococcus aureus*

30. *Staphylococcus aureus*

1. *Staphylococcus aureus*

2. *Staphylococcus aureus*

3. *Staphylococcus aureus*

4. *Staphylococcus aureus*

5. *Staphylococcus aureus*

6. *Staphylococcus aureus*

7. *Staphylococcus aureus*

8. *Staphylococcus aureus*

9. *Staphylococcus aureus*

10. *Staphylococcus aureus*

11. *Staphylococcus aureus*

12. *Staphylococcus aureus*

13. *Staphylococcus aureus*

14. *Staphylococcus aureus*

15. *Staphylococcus aureus*

16. *Staphylococcus aureus*

17. *Staphylococcus aureus*

18. *Staphylococcus aureus*

1. *Staphylococcus aureus*

2. *Staphylococcus aureus*

3. *Staphylococcus aureus*

4. *Staphylococcus aureus*

5. *Staphylococcus aureus*

6. *Staphylococcus aureus*

7. *Staphylococcus aureus*

8. *Staphylococcus aureus*

9. *Staphylococcus aureus*

10. *Staphylococcus aureus*

11. *Staphylococcus aureus*

12. *Staphylococcus aureus*

13. *Staphylococcus aureus*

KAZALO

Uvod	4
I. Okoliščine ob nastanku Ljubljanske brigade	6
Ustanovitev Ljubljanske brigade	8
II. Operacijsko območje Ljubljanske brigade in njegov pomen	10
III. Organiziranost in formacija Ljubljanske brigade	13
Moštvo Ljubljanske brigade	15
Ljubljanska brigada in 18. divizija	19
Oborožitev brigade	20
Poveljevanje v brigadi	22
IV. Vojaška vloga in bojna pot Ljubljanske brigade	24
V jeseni 1943, po ustanovitvi	24
V nemški ofenzivi	25
Obdobje v Gorskem kotarju	26
Uničevanje komunikacij in obramba Bele krajine	27
Rušenje Štampetovega mostu	29
Obramba Suhe krajine in prenos ranjencev na Hrvaško	31
V sklepnih bojih	33
V svobodi	34
Bojevanje Ljubljanske brigade	35
Zdravstvena oskrba borcev in skrb za ranjence	37
V. Politična vloga Ljubljanske brigade	38
VI. Kulturno-prosvetno poslanstvo Ljubljanske brigade	42
VII. Ljubljanska brigada, NOV in POS in zavezniki	44
Ljubljanska brigada danes	47
Viri in literatura	48

UVOD

Evropa se je konec tridesetih let preteklega stoletja spet spopadla, že drugič v stoletju. Vojni požar se je začel konec poletja 1939 na vzhodu, z nemškim napadom na Poljsko, ki je bila dovolj pomembna evropska država, da se posledicam njenega verjetnega poraza poglobitvi evropski sili, ki sta nasprotovali Nemčiji, Franciji in Veliki Britaniji, nista mogli izmakniti, kot sta se nemški pripojitvi Avstrije, z münchenskim dogovorom posledicam razbitja Čehoslovaške. Četrta evropska velesila, Italija, se je zaradi lastnih interesov in ideološke sorodnosti postavila ob bok Nemčiji, velika Sovjetska zveza na vzhodu je sprejela ponujeno roko Nemčije. Vojno soočenje med Nemčijo, Francijo in Veliko Britanijo je bilo sprva le deklarativno; premagano Poljsko sta si hitro razdelili Nemčija in Sovjetska zveza, vojna je izbruhnila dejansko šele z nemškim napadom na Francijo, Belgijo in Nizozemsko spomladi 1940.

Hiter in popoln poraz Francije, ponoven po sedemdesetih letih, je prepričal nasprotnike, da bo boj z nemško vojaško močjo, ki je znova blestela z domišljeno »bliskovito vojno«, tako hud, da bodo morali iskati vse možne zaveznike. Res je nemška nacistična moč pripravljala invazijo na sam angleški otok, kar se Britancem ni zgodilo od Napoleonovih časov. Čeprav se je Britanija prvega napada ubranila, je razumljivo, da je v takšnih razmerah nemudoma poiskala za vojnega zaveznika sicer ideološko nesprejemljivo Sovjetsko zvezo, prevarano v njenih načrtih, ki jo je prav tako napadla Nemčija junija 1941. Že julija sklenjeno zavezništvo je ob upoštevanju Atlantske listine, vojnega zavezništva Velike Britanije in ZDA, zraslo v mogočno koalicijo Združenih narodov, ki si je postavila za cilj zmago nad novimi na fašizmu temelječimi imperialističnimi silami osi. S tem je postal antifašizem najpomembnejša idejna podlaga te koalicije.

Kraljevino Jugoslavijo je vojna zadela prav v prelomnem trenutku oblikovanja obeh taborov. Prisiljena je podpisala 25. marca 1941 še vstop v trojni pakt, doživela ostre demonstracije svojega prebivalstva zoper to dejanje, del političnih sil je podprl nekrvavi vojaški puč, s katerim je prišla na oblast le malo spremenjena politična garnitura, ki pa ni imela več niti tolikšnega zaupanja, da bi jo upoštevali njeni vojni zavezniki. Dva tedna potem, ko je postala članica pakta, so jo dotedanje zaveznice z Nemčijo na čelu poteptale v kratki aprilski vojni, si razdelile njeno ozemlje, ki so ga preuredile v vrsto različnih okupacijskih con, s katerimi so zadovoljile ozemeljske interese sosednjih držav napadalk in nemške strateške interese po obvladovanju Jugovzhoda oziroma Balkana; omogočile so ustanovitev nove države na njenem osrednjem delu – Nezavisno državo Hrvaško, ki se je pridružila silam osi, že mesec dni po okupaciji pa je Italija anektirala prvi del jugoslovanskega državnega ozemlja, južni osrednji del Slovenije, t.i. Ljubljansko provinco. Le vrh jugoslovanske državne oblasti, kralj in vlada so

uspeli zbežati pod okrilje Velike Britanije, ki jih je čez nekaj mesecev sprejela kot zavezniško silo; Jugoslavija je postala članica protiosne koalicije Združenih narodov. V okupirani državi pa so začela nastajati prva jedra, ki so hotela tudi z orožjem nastopiti proti okupatorjem, vezana na levico in nacionalno zavedne kroge. Na slovenskem delu Jugoslavije je Osvobodilna fronta povezala leve politične sile, Komunistično partijo Slovenije in del meščanskih političnih sil, ki so se bile pripravljene boriti za nacionalno osvoboditev.

Napad na Sovjetsko zvezo le dva meseca pozneje je povsem spremenil evropske in notranje jugoslovanske razmere. Komunistična partija Jugoslavije, katere del je bila tudi Komunistična partija Slovenije, je postala zavezana sodelovati v odporu proti napadalki Nemčiji; njeno vodstvo je ob upoštevanju tega ocenilo, da ji bo vzbuditev odpora omogočila doseči prednost pred ostalimi, morda tudi doseči politično oblast, izhodišče za revolucijo. Spodbudilo je takojšen oborožen upor, odpor v zaledju nemške Evrope in zaledju vzhodne fronte, gigantskega spopada vojska Nemčije in Sovjetske zveze, ki pa se je še vse poletje in jesen 1941 odvijal v škodo sovjetske strani. Tako se je jugoslovanski levi odpor, ki je računal na kratko vojno, na zmago sovjetskega orožja in revolucijo v Nemčiji, znašel popolnoma sam sredi Evrope. Uspelo mu je ustvariti veliko uporniško »republiko« v osrednji Srbiji, takorekoč osvoboditi črno goro, upor Srbov v Nezavisni državi Hrvatski, spodbujen s strahom za življenje, vključiti v svoje vrste. Na Slovenskem, razdeljenem med tri okupatorje, s strani vseh treh pripravljeno za ali že izpeljano aneksijo, upor z orožjem sprva ni dosegel takšnega obsega in ne tako vidnih rezultatov. Vendar je ob povezavi s hitro rastočim političnim gibanjem Osvobodilno fronto dosegel tisto stabilnost, ki ga je obnavljala vedno znova, ki mu je dala toliko pristašev med ljudstvom, da so partizanske enote lahko preživele tudi na komunikacijsko dobro obvladljivem slovenskem ozemlju, ki je bilo za gverilsko bojevanje manj primerno. Nasprotno, v letu 1942 je slovenska partizanska vojska doživela svoj prvi pomladanski razcvet v Ljubljanski pokrajini, uspela je obvladati dobršen del območja pokrajine zunaj glavnih železniških prog in centrov. Nad 4500 partizanov v pokrajini je sicer bilo v partizanski vojski premalo časa, da bi se popolnoma usposobili za posebno obliko bojevanja, vendar je tudi velika italijanska ofenziva, ki je trajala večino druge polovice leta 1942, le skrčila to vojsko v okoli 2000 najvztrajnejših, njeno jedro pa se je izoblikovalo okoli štirih slovenskih brigad, ki so v obdobju od jeseni 1942 do kapitulacije Italije bile glavna operativna moč slovenske partizanske vojske in odporiškega gibanja sploh. Še več, brigada je postala tako kot drugje v jugoslovanski narodnoosvobodilni vojski glavna oblika operativne vojske, osnova in celomerilo njene organiziranosti. Tako so brigade do italijanske okupacije ustanovili spomladi in poleti 1943 v vseh slovenskih pokrajinah in italijansko kapitulacijo jih je v Ljubljanski pokrajini pričakalo vseh sedem, združene v dve diviziji.

I. OKOLIŠČINE OB NASTANKU LJUBLJANSKE BRIGADE

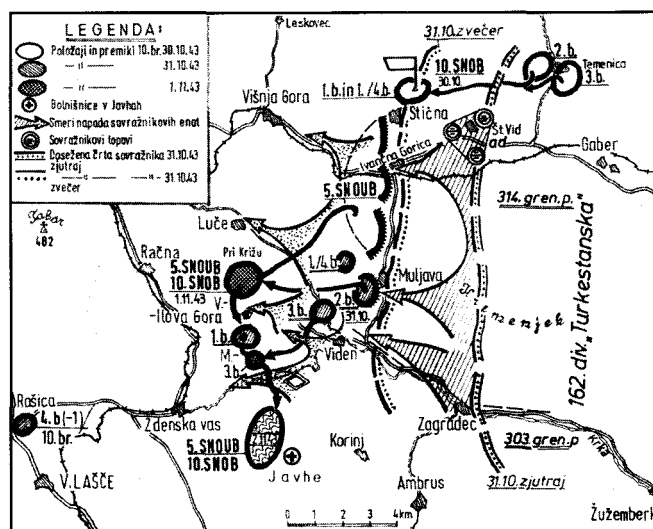
Ljubljanska brigada je nastala v tretjem izrazitem valu ustanavljanja partizanskih brigad na Slovenskem. Takoj po kapitulaciji italijanske vojske so razmere v Ljubljanski pokrajini in na Primorskem vodstvu narodnoosvobodilnega gibanja narekovalе hitro krepitev in oblikovanje novih partizanskih enot. To je bil način, da mnoge spontano ali neodvisno od Glavnega štaba NOV in PO Slovenije nastale partizanske enote čimprej izoblikujejo v vojaško urejene enote in hkrati vzpostavijo poveljniško strukturo. V dneh po kapitulaciji italijanske vojske je namreč velik del vojaških obveznikov tudi pred razglasitvijo splošne mobilizacije vstopil v partizanske enote. Zlasti na Primorskem je to vključevanje med partizane dobilo značaj ljudskega gibanja; na enega partizana pred kapitulacijo je prišlo naenkrat več kot 50 novincev, povečini brez kakršnekoli vojaške usposobljenosti. Podobno, čeprav manj izrazito, je bilo tudi dogajanje v Ljubljanski pokrajini.

Za nastanek Ljubljanske brigade je pomembna dejavnost okrožnega odbora OF za Ljubljano. Ta se je z vprašanjem mobilizacije pripadnikov OF v z žico ograjenem mestu ukvarjal že vso pomlad 1943. Njegova ocena, da bi bilo mogoče v mestu dobiti 4500 bodočih partizanov, dobro govori o moči in samozaupanju vodstva osvobodilnega gibanja v mestu, odkoder so okupatorjeve sile nekaj tisoč moških že odvedle v internacijska taborišča in v zapore. Že sam okrožni odbor OF si je želel, da bi iz dela mobiliziranih moških ustanovili enoto, ki bi nosila ime mesta; za to naj bi zbrali 800 do 1000 mobiliziranih, kar je bilo za brigado glede na tedanje razmere še preveč. Največjo oviro je predstavljala žična ograja, s katero je italijanska vojska že spomladi 1942 opasala mesto; stražilo jo je več kot 1500 vojakov. Ta je bila še vedno neprepustna. Zato so načrti o množični mobilizaciji ostali predvsem načrti do tistega trenutka, ko bi lahko odstranili stražo ob žici in na »blokih«; priprave so bile načrtovane na trenutek, ko bo mogoč izhod iz mesta.

Kapitulacija Italije je bila poleti 1943 splošno pričakovani dogodek. Jasno sporočilo o hudih problemih fašističnega režima je bil razkol v Nacionalni fašistični stranki 25. julija, ki se je iztekel v odstranitev fašističnega režima, odstavev in internacijo njegovega voditelja Benita Mussolinija. Novo vzpostavljena vlada vojske, zmernih fašistov in monarhistov je kazala, da Italija išče izhod iz svetovne vojne na strani Nemčije. Njen položaj je tedaj bil že hudo slab. 10. julija 1943 se je izkrcala na Siciliji velika anglo-ameriška sila, dve armadi. Kljub odporu italijanske obrambe, okrepljene z dvema nemškima divizijama s 300.000 možmi, in kljub ne najboljši izvedbi operacije so invazijske sile do srede avgusta že ob-

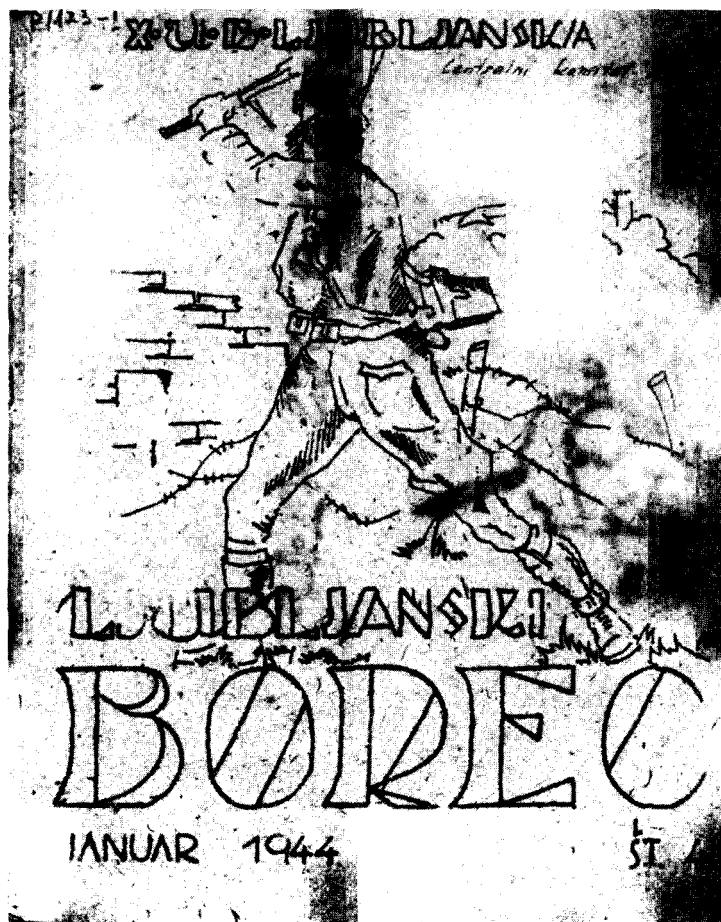
vladale otok, italijanske in nemške sile pa so se z njega umaknile. Bila je to prva velika invazija na evropsko kopno in uspela demonstracija moči zaveznikov. Jasno je bilo, da ozka Messinska ožina angloameriške vojske ne bo zadržala; le vprašanje časa je bilo, kdaj bosta zaveznika nadaljevala desant na italijanski škorenj. Z izgubo Sicilije se je Nemčiji postavilo vprašanje, kako ukrepati v Italiji. Njena obveščevalna služba je pogajanja za izstop Italije zaznala, vendar si v času, ko še ni imela zasedenega vsega »škornja«, ni mogla privoščiti odkritega nastopa zoper svojo zaveznico. Zato je z načrtom Os (Achse) pripravila vse potrebno za njeno politično in vojaško zasedbo, za kar pa je imela le malo sil, ki jih je postopoma pošiljala v Italijo. Na slovenskem ozemlju, ki je postalo zaradi dveh železniških prog proti Italiji za Nemčijo zelo pomembno, je nemška 71. divizija 26. avgusta 1943 prestopila mejo in v naslednjih dneh zasedla železniško progo proti Trstu.

Medtem so italijanski kralj in režim generala Badoglia intenzivno iskali stike z ZDA in Veliko Britanijo, v katerih naj bi dosegli za državo ugoden izstop iz vojne. Prek vatikanskih zvez so se začeli pogajati o prestopu na zavezniško stran, predvsem o pogojih, ki bi jih ob zamenjavi strani dosegli. Zavezniški status, ki si ga je italijanski vrh želel, bi bil najslabša možnost za slovensko osvobodilno gibanje, saj bi se italijanska vojska spremenila v zavezniško, še slabše pa bi taka rešitev odmevala na Primorskem. Toda zavezniki, zavedajoč se italijanskega položaja in malo verjetne možnosti, da bi Nemčija Italijo zlahka pustila, so terjali kapitulacijo italijanske vojske, hkrati pa so bili odprti za dogovarjanje o bodočem statusu države, ko bi bila kapitulacija izvedena. 3. septembra so skrivaj podpisali dokument o kapitulaciji, objavila pa ga je italijanska vlada 8. septembra zvečer. Začelo se je veliko prizadevanje vseh, da bi novi položaj čimbolj izkoristili.

Ustanovitev Ljubljanske brigade

Objava sporočila o brezpogojni italijanski vdaji je v hipu spodbudila narodnoosvobodilno gibanje k mrzlični dejavnosti. Partizanske enote so po že prej predvidenem načrtu takoj začele pozivati italijanske enote k prenehanju sovražnosti in oddaji orožja. Jamčile so jim prost prehod v Italijo, s čimer so dosegle velik učinek. Tako rekoč ni bilo enote, ki bi se upirala predati orožje; s pozivom in prizadevanjem se je izkazal tudi šef zavezniške britanske misije pri GŠ NOV in PO Slovenije major William Jones. Borci vseh sedmih v Ljubljanski pokrajini nastanjenih brigad, ostali partizani in pripadniki Narodne zaščite so razorožili do 12. septembra glavino treh divizij oz. primerljivih enot. Orožja, tega poglobitnega objekta partizanskega hrepenenja, je bilo v hipu dovolj, skladiščniki so ga začeli odvažati v odročnejša skladišča.

Konita časopisa "Ljubljanski borec".

Stanje v Ljubljani pa ni bilo tako preprosto. Že od 27. avgusta je bil v mestu bataljon nemške vojske iz polka planinskih lovcev Admont. Mobilizacijska komisija okrožnega odbora OF je sicer že 7. septembra dobila zvezo s političnim komisarjem Tomšičeve brigade, da bi uresničila svojo namero o ustanovitvi brigade iz tistih Ljubljančanov, ki bodo uspeli priti iz mesta, toda dogodki so ubrali svojo pot. Takoj po objavi kapitulacije se je začel veliki »beg v gozdove«. Nemška vojska je bila namreč prve dni po kapitulaciji zaposlena predvsem z razoroževanjem italijanske posadke v mestu, posadke v obroču okrog mesta pa so takoj po 9. septembru zapustile svoja mesta. Trije dnevi odprtih prehodov v žici so uresničili pričakovanja vodstva osvobodilnega gibanja. Organizirano in po lastni pobudi je mesto zapustilo kar okoli 7000 pretežno mlajših moških in žensk, pripadnikov in dotedanjih aktivistov OF, pripadnikov Narodne zaščite in VOS; prvi še previdno, nato pa v skupinah, noseč celo orožje in opremo, ki so ju pobrali v italijanskih skladiščih. Nemška vojska je sicer nato zasedla bloke, vendar so bili prehodi prek žice še vedno možni. Večina v partizane namenjenih se je premikala po južnem robu mesta na Barje in naprej na Lžansko. Na Golem je bilo njihovo zbirališče, od tam so jih usmerjali globlje na osvobojeno ozemlje. Prav iz teh prostovoljcev, bilo jih je že več kot 600, so na Golem šercerjevci že 11. septembra ustanovili začasno 2. brigado Ljuba Šercerja. Le dve četi »starih borcev«, kar je pomenilo partizane pred kapitulacijo, sta bili jedro nove enote, preostali so bili popolni novinci. Dva dni pozneje so na lastno željo dobili novo ime, »Ljubljanska brigada« in zaporedno številko 10, kar kaže hiter organizacijski poseg Glavnega štaba NOV in POS. Tedaj je brigada imela v štirih bataljonih že 1033 borcev. S tem poimenovanjem je enota dočakala osvoboditev, na svoji bojni poti, dolgi 607 dni, prešla 3500 km in bojevala 158 večjih in manjših bojev, do končnega vkorakanja v Ljubljano 9. maja 1945.

II. OPERACIJSKO OBMOČJE LJUBLJANSKE BRIGADE IN NJEGOV POMEN

Ljubljanska pokrajina - Notranjska in Dolenjska - ter hrvaški Gorski kotar je bilo vse obdobje obstoja brigade tisto območje, na katerem je delovala Ljubljanska brigada, matično območje pa je bila pokrajina med Ljubljano in Kolpo, rapalsko in nemško-italijansko mejo na Dolenjskem. To je bilo območje, ki je svoje politične meje dobilo z delitvijo jugoslovanskega ozemlja med napadalke aprila 1941 in njegovo priključitvijo italijanski državi. Italiji je njegovo posedovanje omogočalo širše obvladovanje prehoda v Srednjo Evropo, hkrati pa je bilo tudi zaledje njenih obmorskih posesti ob Jadranu, kjer je krilo prehod v Dalmacijo, in dejavnik vpliva na Nezavisno državo Hrvatsko, v kateri se je tiho borila za vpliv z Nemčijo. Vse to pa se je z izstopom Italije iz vojne spremenilo. Nemško vodstvo je že pred tem ocenilo zasedbo te pokrajine, zlasti pa posedovanje proge Ljubljana-Trst za enega od svojih prednostnih ciljev pri obvladovanju dohodov v Italijo, posedovanje prehodnega ozemlja ob zgornjem Jadranu pa za strateško pomembno za povojni čas; posledica ocene je bila takojšnja nemška zasedba in ustanovitev Operacijske cone Jadransko Primorje z lastno vrhovno oblastjo ob ohranitvi suverenosti italijanske države.

Za slovensko narodnoosvobodilno gibanje je prostor Ljubljanske pokrajine pomenil osrednje območje, saj se je na Dolenjskem in Notranjskem narodnoosvobodilni boj v prvih dveh letih obstoja najbolj utrdil, imel veliko podporo pretežnega dela prebivalstva, bil sedež osrednjih političnih in vojaških organov gibanja. Zato je bil osrednje oporišče gibanja, odkoder se je lahko širilo zaradi njegove centralne lege v ostale slovenske pokrajine. Hkrati je postalo to območje tisto, ki je bilo najbližje hrvaškemu partizanskemu območju, omogočalo je skoraj neovirano povezavo z drugimi jedri narodnoosvobodilnega gibanja v Jugoslaviji, še posebej, ko se je Vrhovni štab pomaknil s svojo osrednjo operativno skupino v zahodno Bosno. Slovenska partizanska vojska je s tem postala dejansko operativni del velikega po partizanih nadzorovanega območja v zaledju Jadrana, ki je segalo od črne gore do Kočevskega Roga. Za jugoslovansko osvobodilno gibanje pa sta Notranjska in Dolenjska pomenili izhodišče za prodor proti zahodu, na nemška okupacijska območja severno in zahodno.

V letu 1944 je nadzor tega prostora postal pomemben tudi za zavezniški obveščevalni prodor v nemški rajh, hkrati pa tudi že jabolko spora, kajti narodnoosvobodilno gibanje je smatralo za samoumevno, da bo združilo slovensko nacionalno ozemlje, to pa je pomenilo revizijo predvojne meje na Karavankah in še zlasti rapalske meje. Z odlokom o priključitvi Primorske je to poskušala jasno naznačiti že pred koncem vojne.

Za območje, na katerem je delovala Ljubljanska brigada, je bila značilna razgibanost - izmenjavanje gričevja, sredogorja in dolinskih poti. Pokrajina je bila močno gozdnata in prav ti višji gozdnati, skoraj nenaseljeni predeli so partizanskim enotam omogočali oporišča, odkoder so enote posegale na posamezne operacijske smeri, bili pa so jim tudi zatočišča, kamor so se zatekale ob večjih okupatorjevih vojaških operacijah, saj jim je tja težje sledil. V drugem obdobju partizanskega bojevanja, zlasti v letu 1944, so partizanske enote 7. korpusa dosegle že takšno organizacijsko raven, da niso mogle živeti in se bojevati le z naslonitvijo na gozdove, pač pa so potrebovale za svojo razporeditev velik prostor, ki so ga tudi vojaško zavarovale. Zato so si štabi prizadevali obvladati večja naseljena območja, odkoder so lahko črpale tako živo silo kot predvsem hrano. Zaradi široke porazdelitve naseljenosti je bilo ozemlje tudi dobro povezano s cestami, ki so v glavnem povsod dopuščale tudi prehod motornih vozil; celo po gozdnatih predelih so dobre gozdne ceste omogočale sovražniku, ki je posedoval več motornih vozil, hiter dostop.

Skozi pokrajino sta potekali v smeri sever-jug dve poglobitvi komunikacijski smeri, Ljubljana – Kočevje – Delnice in Ljubljana – Trebnje – Novo mesto – Karlovac, z odcepom Novo mesto - Brežice. Partizanska vojska je takoj po kapitulaciji Italije delno ali povsem prekinila obe smeri, prekinila železniški progi v obeh smereh, onemogočila cesti. Nemški okupator si je v naslednjih mesecih prizadeval, da bi obe prometni povezavi zasedel in obvladal, vendar se je moral zadovoljiti z občasno prehodno smerjo Ljubljana – Kočevje in bolj nadzorovano smerjo Ljubljana – Novo mesto – Brežice. Bela krajina je bila za njegove sile, razen ob jesenski veliki ofenzivi in posameznih vdorih, neprehodna, prav tako je mogel le občasno vstopiti v Kolpsko dolino. Osrednje strateško pomembno območje za obvladovanje pokrajine je postalo območje ob razcepu obeh smeri, okoli Grosupljega in območje »stiškega vozlišča«. Zanj si je okupator prizadeval, da bi ga čimprej obvladal, nato pa je iz tega izhodišča prodiral globlje proti jugu, v Suho krajino. V drugi polovici leta 1944 se je namreč geopolitična situacija za nemškega okupatorja spremenila. Zaradi priprav na umik z Balkana in zaradi prodora Rdeče armade v Podonavje, pa tudi nevarnosti izkrcanja zahodnih zaveznikov v Severnem Jadranu je postala Ljubljanska pokrajina pomembno zaledje skupine armad E, njena povezava z Italijo in območje, kjer naj bi postavili zadnjo obrambno črto pred mejami rajha.

Zato ne preseneča, da se je navzočnost nemškega vojaštva različnih rodov, pa tudi kolaborantskih formacij, v zadnjem letu vojne močno povečala. Okupator je do tedaj namreč za to območje izdvojil lahko le malo sil, tako da je večino sil, s katerimi se je boril 7. korpus in tudi Ljubljanska brigada, predstavljalo Slovensko domobranstvo, ki ga je nemška zasedbena oblast vzpostavila jeseni 1943 in ga v nekaj mesecih izurila v poglobitvo sila boja s partizansko vojsko v pokrajini.

Iz tega območja so se v letu 1944 izločili približno 13.000 vojakov, ki so se nato pridružili partizanski vojski.

dve tretjini vseh sil, ki so se na tem prostoru borile s partizansko vojsko. Velik del domobranskih sil je bil razporejen po postojankah, močna »skupina za zavarovanje železniške proge« je branila dostope do železnice Ljubljana-Postojna. Posebno dejavno je postalo Slovensko domobranstvo, ko je nemški okupator poleg njegovih številnih posadnih enot spomladi 1944 ustanovil tudi štiri udarne bataljone, ki jih je jeseni reorganiziral v mešane bataljone in povečal njihovo število. Zaradi navedenih vzrokov so nemške in domobranske sile poskušale 7. korpus ne le odriniti od poglobitnih komunikacijskih smeri, pač pa tudi iz pokrajine same, tudi iz Bele krajine.

Vseskozi pa je za nemškega okupatorja bil strateško pomemben prehod dveh daljinskih železniških prog ob robu pokrajine. Dvotirna Južna železnica na odseku od Ljubljane do Postojne je predstavljala eno od štirih železnic, ki so iz nemškega prostora vodile v Italijo in kot taka je bila pomembna kot proga velikih vojaških transportov, premikov enot in oskrbovanja. Progo je zato okupacijska oblast zavarovala z neprekinjeno vrsto bunkerjev, še posebej mostove in postaje; v njeno obrambo in takojšnje sprotno popravljanje pa je vključila pomemben del razpoložljivih sil, predvsem domobrancev. Partizanske enote so progo namreč poskušale pogosto prekinjati, čeprav ni imela toliko taktičnega pomena kot strateškega; njeno prekinjanje je mnogo bolj koristilo zaveznikom kot pa sami partizanski vojski oziroma narodnoosvobodilnemu gibanju. Druga strateško pomembna proga je potekala že zunaj Ljubljanske pokrajine, po dolini Save med Ljubljano in Zidanim mostom ter Zagrebom ter je vodila na Balkan. Zaradi njene težje dostopnosti, 7. korpus je do nje moral čez še vedno branjeno nemško-italijansko mejo in celo skozi nemški naselitveni pas v Posavju, je s svojimi enotami le izjemoma posegel proti njej. Obe železniški progi sta bili cilj usmerjenih napadov partizanskih enot zlasti od srede leta 1944, ko so bili doseženi dogovori o operativnem sodelovanju z zavezniškim poveljstvom za Sredozemlje.

V prodoru Jugoslovanske armade proti zahodu, s strateškim ciljem zavzeti območje do slovenskih etničnih meja, vključno s Trstom, pa je območje Notranjske in Dolenjske predstavljalo območje med dvema glavnima prodornima smerema, od Reke proti Trstu in od Zagreba proti Celju in Mariboru. Zato je bilo območje pokrajine pomembno kot prehodno in predvsem območje zavarovanja tvegane »tržaške operacije«.

III. ORGANIZIRANOST IN FORMACIJA LJUBLJANSKE BRIGADE

Partizanske brigade v NOV in PO Slovenije so bile lahke pehotne enote, načelno enotne formacije, ki pa se je razlikovala glede na konkretne razmere in možnosti v posameznih pokrajinah. Prvi formacijski predpisi Vrhovnega štaba izvirajo še iz decembra 1941, nato pa so jih samo še dopolnjevali. Prve slovenske brigade so tovrstne predpise povzemale, nato pa prilagajale slovenskim razmeram. Prve štiri slovenske brigade, pa tudi štiri ustanovljene spomladi in poleti 1943, so bile manjše kot brigade v Bosni in na Hrvaškem, imele so običajno tri bataljone, razdeljene v čete in vode. Številčnost brigade se je gibala med 350 in največ 500 borci, v formaciji pa so bile le redke posebne enote. Vodil jo je štab, ki pa je imel le poveljniški del in prištabne službe. Po pritisku Vrhovnega štaba je Glavni štab NOV in POS brigade nekoliko povečal.

Jeseni 1943 je prišlo v organizacijskem pogledu do temeljne prelomnice. Naenkrat je bilo zaradi obilice orožja, prostovoljcev in tudi že kot posledica mobilizacije na voljo veliko več moštva in orožja. Glavni štab se, v kolikor je na to lahko vplival, v Ljubljanski pokrajini ni odločal le za več brigad, pač pa je dopuščal močno krepitev obstoječih in ustanavljanje novih šele v novih jedrih – v upanju, da bo zlitje starih borcev in večjega dela novincev omogočilo hitrejše vključevanje novincev in utrditev enot. Skoraj pravilo je postala četverna formacija, večina brigad je dobila po štiri (ali celo pet) bataljone in tudi bataljon po štiri čete. Brigade, tudi novoustanovljene, so se povečale na 1000 do 1500 borcev, kar je bilo za nevajene poveljnike in razmere komaj še obvladljivo. Še hujši je bil organizacijski problem na Primorskem, kjer so brigade nastale iz zelo majhnih jeder starih partizanov.

Ves ta proces je zadeval tudi Ljubljansko brigado. Organizacijsko se brigada ni razlikovala od večine drugih brigad slovenske NOV in POS. Ko je brigada še nastajala, je imela najprej dva, takoj nato tri bataljone. Kmalu nato je dobila četrtega. Vsak od njih je imel nad 200 borcev. Toda četrti bataljon je ostal le do decembra, ko so ga prvič, v Gorskem kotarju, ukinili zaradi pomanjkanja borcev. V tem je sicer brigada bila izjema, kljub napovedani ukinitvi četrtih bataljonov tudi v ostalih dveh brigadah 18. divizije. Četrti bataljon so obnovili marca 1944 in ga dokončno ukinili julija, ko je bila s formacijskim predpisom Glavnega štaba uvedena trojiška organiziranost brigade. Trojiški sestav je omogočal dovolj fleksibilno poveljevanje, hkrati pa tudi dovolj možnosti za kombiniranje poveljnikov, vendar ga je narekovalo predvsem resno pomanjkanje borcev v enotah, zaradi katerega so bili bataljoni prešibki. Takšno stanje je ostalo vse do konca vojne in zato so bila mnoga organizacijska oziroma formacijska navodila Vrhovnega šta-

ba NOV in POJ kot tudi Glavnega štaba NOV in POS delno ali popolnoma neuresničljiva.

Bataljoni so vse obdobje od konca nemške jesenske ofenzive do osvoboditve ostali pravzaprav v moči pehotne čete, v obdobjih sovražnikove ofenzivnosti skromnejši, v obdobjih pospešene mobilizacije in dotoka borcev pa obilnejši. Kolikor lahko sledimo številčnemu stanju bataljonov Ljubljanske brigade, je nihalo med 100 in 280 borci. Bataljoni so se členili v čete; tudi te so bile formacijska značilnost vseh slovenskih brigad. Četa in vod sta bili osnovni življenjski celici partizana.

Partizanske brigade so poleg osnovnih pehotnih bataljonov imele tudi posebne in prištabne enote, ki pa so bile le majhne, vendar nujne za osnovno delovanje. Med prištabnimi enotami so bili med nujno potrebnimi obveščevalni vod ali četa, vod za zveze, pratež z intendanturo, sanitetni vod z bolničarji. Med posebnimi enotami so se razvili posebna enota minerjev, pionirski vod, ponekod tudi jurišne čete, in enote za podporo, ki pa so bile odvisne predvsem od vrst in tipov takšnega orožja, ki so ga brigade posedovale. Največkrat so to bili minometni oddelki, šibke topovske baterije in oddelki protitankovskih pušk.

Podrobna formacijska ureditev partizanskih brigad se je večkrat spreminjala, saj so štabi iskali možnosti za čim boljši organizacijski izkoristek skromnih potencialov orožja, opreme in borcev. Takšne predpise beležimo že pred italijansko kapitulacijo, dejansko pa so se formacije osmih oziroma sedmih slovenskih brigad med seboj v podrobnostih precej razlikovale, v številu moštva pa so pogosto in veliko nihale, saj popolnjevalni postopek ni bil izdelan.

V obdobju najburnejšega ustanavljanja novih brigad jeseni 1943 sta improvizacija in vpliv lokalnih razmer imela še večjo moč. Vsako brigado so formacijsko oblikovali tako, kot je bilo mogoče. Število bataljonov se je gibalo od dveh do petih, oborožitev odvisno od zaplenjene oborožitve italijanske vojske. Glavni štab si je prizadeval, da je uvedel vsaj osnovne organizacijsko-formacijske principe. Tako so morali poskrbeti za dovolj avtomatskega orožja (mitraljez na 6-10 borcev, na 20-30 težki mitraljez in lahki minomet), oskrbeti se z minometi in protitankovskim orožjem. Težje orožje in motorna vozila naj bi brigade vključile v posebne, njim podrejene enote.

Ljubljanska brigada se je kot nova brigada formacijsko šele izgrajevala. Dobila je ob štirih pehotnih bataljonih minometne baterije, topniško baterijo, in prištabne enote. Takšna formacija je bolj ustrezala vojaškoteoretični opredelitvi brigade. Posebnost tega časa so bile brigadne delavske čete, v katere so vključili neoborožene, predvsem pa tiste, ki so predhodno bili v Vaških stražah.

Po novih formacijskih predpisih je imela Ljubljanska brigada v prvih mesecih leta 1944 brigadno topniško baterijo in inženirsko četo. Topniška baterija z maj-

hnim številom topov (en protitankovski, en gorski) za brigado niti ni bila tako pomembna, ker jo je pogosto morala odstopiti diviziji, ki je oblikovala artilerijsko enoto na svoji ali celo na korpusni ravni. Razpoložljiva artilerijska orodja so bila tudi neprimerna, preokorna za vse terene in priložnosti, manjkalo je streliva. Zato je bila pomembnejša četa težkega orožja, uvedena poleti 1944, v kateri so zbrali predvsem minomete. Dva težja in okoli 8 srednjih minometov so bili mnogo bolj uporabni, čeprav ne vedno enako učinkoviti kot topovi.

Pomembnejša pa je bila nova inženirska četa, v kateri so bili združeni minerci, pionirji in vod za zveze. Razstreljevanje in uničevanje za sovražnika pomembnih objektov je bila v partizanskem boju tako rekoč stalnica, posebej ko so bile partizanske enote bolje založene s plastičnim eksplozivom. Vendar so jih že poleti 1944 začeli izločati iz brigad v posebne enote na višjih ravneh, enako kot so začeli koncentrirati artilerijo pri divizijah in celo v posebni enoti na ravni 7. korpusa. Prav tako so združili v enoto na divizijski ravni vse enote za zvezo, ki je bila ena od najpomembnejših in tudi najbolj občutljivih služb poveljevanja, brigadi je bila dodeljena četa za zveze, njenim bataljonom pa vodi. Kurirske zveze so tedaj dopolnjevali s signaliziranjem, poljsko telefonsko zvezo in uvajanje m radijskih postaj. Vendar so radijske zveze služile zaradi redkosti in njihovih tehničnih značilnosti kot zveza brigade z višjimi štabi, šele ob napadu na Kočevje decembra 1944 so brigadini bataljoni imeli radijsko zvezo s štabom brigade in med seboj. Kot posebno učinkovito moramo v zadnjih mesecih vojne omeniti tudi brigadno jurišno četo, ustanovljeno po vzoru divizijskih jurišnih bataljonov.

Moštvo Ljubljanske brigade

Vsaka od brigad slovenske partizanske vojske je imela svoje specifičnosti, posebnosti v usposobljenosti in sestavi, posebno »dihanje moštva«, saj se je vsaka od približno dvajsetih, ki so bile uvrščene v divizije, nekoliko razlikovala od ostalih, ker ustanavljanje brigad ni pomenilo le preprostega večanja števila enot. Tisto posebno se je gradilo na značilnostih moštva, značilnostih skupnega bojevanja in življenja. In na tem je temeljila njena posebna identiteta, kot jo potrebujejo vojaki vsake vojske.

Kaj je mogoče reči o Ljubljanski brigadič Sprva jo je opredeljevalo poreklo moštva, saj so jo sestavljali predvsem meščani Ljubljane in okoličani; vendar se je ta značilnost kmalu po nemški ofenzivi izgubila z dotokom moštva s podeželja Notranjske in Dolenjske, Bele krajine, s Štajerske, Primorske. Tako so jo opredeljevale njene bojne preizkušnje, izkušnje bivanja in bojov v Gorskem Kotarju, v Suhi krajini, pa tudi tisti duh enote, ki so se ga kljub pogostim in hitrim izmenjavam moštva zaradi izgub, šolanja, premestitev, navzemali novinci od starejših,

že preizkušenih borcev. Število ljudi, ki so se borili v vrstah brigade, je po dosegljivih podatkih vsaj 3200, kar pomeni, da se je do osvoboditve izmenjalo vse moštvo kar štirikrat. Povprečna doba borca, prebita v brigadi – ne samo v Ljubljanski – pa je znašala komaj nekaj mesecev. Napori in boji so terjali svoj davek.

V Ljubljansko brigado kot tudi druge brigade je moštvo prihajalo na več načinov. Spočetka je njeno moštvo predstavljalo nekaj deset partizanov iz Šerčerjeve brigade in množica novincev, v primeru Ljubljančanov bolj prostovoljcev kot mobilizirancev. Nato se je struktura borcev močno spreminjala, tako kot je tudi nihala njihova številčnost. Ponovne popolnitve moštva so v brigado prihajale občasno in v večjem številu. Z mobilizacijo so se ukvarjale zaledne vojaške oblasti, pogosto pa so pri tem sodelovale tudi operativne enote, zlasti v bližini sovražnikovih postojank. Zaradi pomanjkanja moštva iz Ljubljanske pokrajine, pa tudi zaradi manjših možnosti oborožitve in vključitve v tamkajšnje enote, so mnoge mobilizirance iz Primorske in predvsem Štajerske – odkoder jih je prišlo nekaj tisoč – pošiljali 7. korpusu, ki je le zavoljo tega lahko ohranjal svojo številčno moč. V tem obdobju je partizanska vojska že vzpostavila prve dopolnilne enote, tako da je večina mobiliziranih imela za seboj vsaj nekaj dni osnovnega vojaškega usposabljanja, preden so jih poslali v bojne enote. To tudi pomeni, da so v brigado prihajali zelo različni borci, ki so jih vanjo napotili drugi organi. Brigadni komandirji in politični komisarji so se morali zelo truditi, da so jih po 50 ali 100 naenkrat vključili v življenje brigade.

Ljubljanska brigada na pohodu na Hrvaško januarja 1945. Zastavonoša je Ljubo Kostrin - Jugo; V prvi vrsti od leve: Janez Starčič, kurir; Gliša Raca - Raco, komandant brigade; za zastavonošem Lojze Kajin, komandant 1. bataljona.

Ko je bila brigada na Hrvaškem, sama ni smela mobilizirati z območja, na katerem se je zadrževala, zato je njeno številčno stanje močno upadlo; šele na ponovljene zahteve je brigada dobila popolnitev z novinci s slovenskega območja. Tudi zaradi tega je število moštva močno nihalo ne glede na formacijska mesta. Brigada ni več dosegla tisoč borcev, še največ jih je imela poleti 1944, ko se je število prisotnih borcev povzpelo na 768, število evidentiranih pa na skoraj 890. V jeseni in pozimi 1944 se je tudi pri Ljubljanski brigadi število borcev stalno zmanjševalo in je že pred koncem leta postalo kritično, saj se njihovo število ni več povzpelo čez 360, čeprav so evidence kazale 500-600 pripadnikov. S tolikšnim številom borcev – zaradi okrepitve iz razformirane 5. prekomorske brigade je brigada tudi prišla v zaključne boje.

Medtem ko je za moške med 18 in 45 leti starosti veljala mobilizacijska obveznost, pa so bile ženske, ki so se vključile v partizansko vojsko, do konca vojne res prostovoljke. Brigadna evidenca jih beleži vsaj 90; precej je bilo med njimi bolničark in nekaj tudi na poveljniških položajih; med njimi Majda Šilc zelo uspešna brigadna sekretarka Zveze komunistične mladine (SKOJ). Vsaka od njih se je morala enako kot moški soborci spopadati z velikimi telesnimi napori, pomanjkanjem, pomanjkljivo higieno.

Med največjimi težavami v obdobju, ko je veljala mobilizacijska obveznost za NOV in PO Slovenije, je bilo pogosto zapuščanje enot. Borci so se ob večjih akcijah razšli, izgubili »vezo« in se potem sami prebijali proti dogovorjenim zbornim mestom. V manevrskem bojevanju s pogostimi premiki pa so bili marsikdaj s tem za enoto izgubljeni, saj so bili predaleč, da bi se partizanski vojski izplačalo pošiljati jih nazaj v matične enote. Raje so jih vključili v najbližjo ali mimoidočo enoto, tako so okrepili novo enoto, ne glede na to, da so še vedno veljali za pogrešane ali bili na spisku v matični brigadi. Ker je to moštvo krožilo najbrž dovolj enakomerno med vsemi brigadami na korpusnem območju, to za poveljstva ni bilo alarmantno.

Težava pa so bili tisti, ki niso želeli ostati v partizanski vojski, oziroma so bili napori zanje telesno in psihološko prehudi. Takšni so izkoristili primerne priložnosti, da so se izmuznili iz enote in se zatekli domov, se skrili, se vključili v domobranske enote. Nemške oblasti so dezerterje po jeseni 1943 sprejemale, ne da bi izvajale zoper nje kazenske ukrepe, morali pa so se pridružiti kateri od njihovih formacij ali služb, običajno domobranstvu, mnogi pa so šli raje na delo v Nemčijo. Med dezerterji so bili sprva, jeseni 1943 pogostejši pripadniki prejšnjih Vaških straž.

Ljubljanska brigada se je pogosto spopadala s številnimi pogrešanimi. Po vsakem večjem boju jih je bilo nekaj do nekaj deset, največ pa po nemški ofenzivi in po večjih manevrskih bojih v Suhi krajini ali na Dolenjskem. Težko je presoditi, koliko od njih je padlo ali so jih sovražnikove enote ujele ali usmrtili, koliko

pa se jih je zgolj začasno oddaljilo iz enote. Zaradi pomanjkljive evidence je takšno ugotavljanje lahko tudi zavajajoče. Le občasno lahko zasledimo podatke o pobeglih, Primorcih ali Štajercih v brigadi, ki jih je domotožje, želja, da bi bili bližje domovom, gnala, da so se posamič ali v skupinah podali na tvegano pot domov čez rapalsko ali nemško-italijansko mejo v Zasavju. Pred takšnim začasnim dezertiranjem niso bili imuni tudi bližji Dolenjci, Belokranjci in Notranjci. Tak pojav je slabil bojno moč Ljubljanske in drugih brigad. Partizanska poveljstva in tudi vojaška sodišča so takšno zapuščanje enot začela preganjati šele takrat, ko je to postal že resen problem, nekaj tudi iz poudarjene želje poveljstev, da bi partizanska vojska postala čimbolj podobna »redni vojski« in bi torej zapuščanje enote pomenilo resen in kazniv prekršek proti vojaški disciplini.

Toda pogrešani niso bili edina ovira za ustalitev moštva. Partizanska vojska je bila vojska v nastajanju, tako da je imela mnogo svojih pripadnikov stalno na dopolnilnem ali nadaljevalnem izobraževanju. V oficirskih in podoficirskih tečajih, političnih šolah in tečajih, strokovnih tečajih za minerce, tankiste, topničarje, je bilo stalno okoli 5-8 % moštva; huje pa je bilo, da se po končanem šolanju mnogi niso vračali v brigado, saj so jih premestili v druge vojaške kolektive ali zaposlili po štabih drugih enot.

Izgube v partizanskem manevrskem bojevanju niso bile majhne. Zaradi neusposobljenosti, nezadostne zaščitne opreme (čelad), premajhnega varovanja jih je bilo tudi več kot bi bilo nujno. K večjim izgubam je pripomogla tudi večja sovražnikova raba težjega orožja v boju. Poleg tega je bilo več izgub zaradi večjih taktičnih napak ali sovražnikovih presenečenj. Ljubljanska brigada sicer ni doživela nobenega katastrofalnega poraza svojega bataljona, kot so bili tisti na Javorovici, v Makošah, na Goreljku, so pa njeni bataljoni bili nekajkrat presenečeni s precejšnjimi izgubami. Tako je v Kožljeku izgubil njen bataljon več kot 35 borcev, 20 jih je padlo, na Ilovi gori po ocenah okoli 60 mrtvih in 50 ranjenih, pa še okoli 40 ujetih (po končnem brigadnem poročilu so bile tolikšne vse izgube brigade med ofenzivo), pri Radleku 28, od tega 9 padlih.

Celotne izgube brigade so znašale vsaj 329 borcev, kar pomeni 10 % njenega moštva. Že tu se kaže vsa silovita vpetost brigade v boje, čeprav so bile tudi brigade z manjšo fluktuacijo moštva in zato procentualno z večjimi izgubami. V primerjavi z Gubčevo brigado, ki je bila sicer številčno močnejša in je delovala eno leto dlje, je imela Ljubljanska polovico njenih padlih, ranjenih pa le tretjino manj. Teh je namreč beležila brigadna kronika vsaj 598, predvidevamo pa lahko, da gre predvsem za take ranjence, ki so bili v zdravniški oskrbi. Razmerje med ranjenimi in padlimi je torej 1:1,8 (pri Gubčevi 1:1,3). Ob upoštevanju tistega dela pogrešanih, ki so bili najverjetneje žrtev usmrtitve ali zajetja sovražnika – takih je okoli 200 – je bilo izgub med moštvom brigade kar 35 %, ob upoštevanju vseh pogrešanih pa polovica moštva.

Kot mlada brigada je Ljubljanska brigada opravila težko pot preraščanja v trdno, učinkovito bojno enoto. Ta proces je bil zaradi hitrega menjavanja moštva težak. Ko so v partizanski vojski razpisali tekmovanje med enotami kot svojevrstno spodbudo boljšemu organiziranju in učinkovitejšemu bojevanju, se je Ljubljanska brigada odrezala v posamičnih merilih dobro; tako je bil v okviru korpusa njen propagandni odsek ocenjen za najboljšega, njen 3. bataljon pa za tretjega najboljšega; pred njim sta bila le dva bataljona Gubčeve. V drugem »tekmovanju zmage« jeseni 1944, v katerem se je preverjala vojaška sposobnost, usposobljenost enot, kulturno-politična dejavnost in vzgoja, je bila Ljubljanska brigada ocenjena za drugo najboljšo brigado v 7. korpusu, spet za Gubčevo, kar je brigada proslavila 28. januarja 1945 na mitingu v Rosalnicah.

Kot rezultat njenega bojnega prispevka je Glavni štab NOV in PO Slovenije 27. februarja 1945, torej po letu in pol bojevanja, brigadi dodelil častni naziv »udarna«. Brigada ga je slovesno proslavila 6. marca na Suhorju, tik pred četrtnim odhodom na Hrvaško. Mitinga se je udeležil tudi komandant slovenske partizanske vojske Dušan Kveder – Tomaž, za vzdušje pa je skrbela godba 7. korpusa.

Ljubljanska brigada in 18. divizija

Medtem ko so bile prve slovenske partizanske brigade samostojne enote, so postale z ustanovitvijo prvih dveh divizij julija 1943 običajno sestavni del divizij. Po ustanovitvi kar štirih novih divizij jeseni 1943 so bile tako rekoč vse brigade uvrščene v divizijske sestave. Kot samostojne enote so nastopale le še specialne brigade oziroma tiste s posebnimi nalogami.

Ljubljanska brigada je bila ves čas svojega vojnega obstoja vključena v 18. divizijo. Z 8. SNOB Frana Levstika in 9. SNO brigado je sestavljala to tretjo slovensko partizansko divizijo že vse od njene ustanovitve 14. septembra 1943 in je v njeni sestavi, ki se ni več spremenila, ostala vse do vključitve slovenske partizanske vojske v organsko sestavo Jugoslovanske armade takoj po koncu vojne. Tedaj je skupaj z divizijskimi enotami prešla v reorganizirano 15. divizijo v okviru Korpusa narodne obrambe Jugoslavije (KNOJ) in nadaljevala v tem sestavu svojo mirnodobno pot do razpusta v jeseni 1945.

Oborožitev brigade

Orožje je bilo slovenskim partizanom skoraj vse obdobje vojne nekaj posebno dragocenega. Pogosto si ga je borec pridobil v boju, prinesel s sabo. V vsakem primeru pa je bilo dragoceno, ker ga je bilo premalo, ker so bile skrajno omejene možnosti njegove zamenjave v primeru izgube ali poškodbe. Del borcev je bil neoborožen ali pomanjkljivo oborožen in je moral med spopadi iskati priložnost, ko bi lahko uplenil orožje od sovražnika. Le nekaj časa po kapitulaciji Italije je bilo orožja dovolj in v letu 1944 je zavezniška pomoč omilila njegovo pomanjkanje.

Kakor vse slovenske brigade je bila tudi Ljubljanska brigada lahko oborožena pehotna enota. Nastala je v času, ko je bilo orožja, ki so ga partizani odvzeli italijanski vojski, veliko in ni bilo pomanjkanja ne orožja, ne streliva. Tako je lahko v začetku imela oborožene vse borce, kar je bilo glede na dotedanje stanje prava posebnost. Večina brigadinega orožja, okoli tri četrtine, je tako bila italijanskega izvora, sodobna v toliko, kot je bila sodobna oborožitev italijanske vojske. Izraz dovolj orožja pa je pomenil predvsem to, da je bila vsakemu borcu zagotovljena puška in dovolj nabojev za nekaj bojev. Brzostrelk je bilo malo in so bile kot statusno orožje rezervirane predvsem za poveljnike, s čimer so bile tudi manj uporabljane v bojih. Vendar pa je bilo zanje streliva premalo, da bi lahko pokazale svoje prednosti. Osnovno avtomatsko orožje so bili lahki in težki mitraljezi. Puškomitraljezi so bili za partizanski boj primernejši, čeprav ne tolikšnega učinka kot težki, ki pa so terjali večjo posadko in so bili manj gibljivi. Brigada je imela v oborožitvi okoli 25-35 mitraljezov. Razmerje med osnovno oborožitvijo (puškami) in strojnici se je tako v brigadi gibalo med 1:12 do 1:30. Tako velika

Skupina borcev Ljubljanske brigade s komandantom 14. divizije Mirkom Bračičem pred zaplenjenim italijanskim oklepnim avtomobilom. Od leve: drugi Ivo Pelicon - Matija, četrti Marko Vrhunec, peti Franc Berce, sanitetni referent, šesti Mirko Bračič, sedmi Ciril Košak - Sodček.

razlika pa ni bila posledica sprememb formacijske ali celo doktrinarne zasnove brigade, pač pa predvsem realnih možnosti pridobitve orožja in njegovih izgub. Tega je namreč začelo že kmalu po nemški ofenzivi ponovno primanjkovati zaradi izgub v bojih ter dotrajanosti – vse dokler sredi leta 1944 ni začela obilneje pritekati zavezniška vojaška pomoč, zlasti v avtomatskem orožju, protitankovskih orožjih, razstrelivu in strelivu.

Protitankovsko orožje je bilo za brigado pomembno, da ji je dajalo možnost obrambe tudi proti sovražnikovim oklepnim silam, ki so nastopale proti slovenski partizanski vojski predvsem posamično kot podpora pehoti, tako v zaščiti gibanja po cestah kot tudi obrambi oporišč. Za najbolj primerne izmed dosegljivih so se pokazale »protitankovske puške«, najlažje protioklepno orožje, uporabno zlasti proti oklepnikom, motornim vozilom in lažjim tankom. Te so prišle v brigadno oborožitev z britansko vojaško pomočjo. Vendar pa niso bile vedno v brigadni oborožitvi, pač pa so jih združevali v posebne enote, ki so bile brigadam v manjših ali večjih delih za posamezne operacije le pridružene. Protitankovski topovi so bili redki, predvsem pa brez dovolj prebojnega streliva. Tako Ljubljanska brigada ni imela učinkovitega orožja proti nekaj srednjim tankom, ki jih je imel sovražnik v večjih postojankah v Ljubljanski pokrajini.

V zasnovi brigade je zelo pomembno orožje za podporo. Formacija brigade je predvidevala artilerijsko podporo na taktični ravni. Takšno so slovenske partizanske brigade imele na voljo le redko. Tudi pri organizaciji in uporabi artilerije so zelo iskali najugodnejše rešitve. Prvi top je sicer imela slovenska brigada v svoji formaciji šele tik pred kapitulacijo Italije, jeseni 1943 pa je bilo zaplenjenih italijanskih topniških orodij toliko, da so brigade lahko ustanovile posebne brigadne artilerijske baterije ali divizione. Toda italijansko topniško orožje je bilo po karakteristikah za partizanske formacije in manevrski način bojevanja kaj malo primerno. Veliko je ostalo topov velikih kalibrov in velike teže, ki so bili brez motorne vleke le pogojno gibljivi po terenu. Havbice 100 mm in srednji topovi 75 mm ter lažji protitankovski topovi okoli kalibra 50 mm so bili najpogostejši, ki so jih partizanske enote lahko uporabile. Ljubljanska brigada je v svoji topniški bateriji, dokler jo je imela v svoji organski sestavi, imela top 75 mm in protitankovski top 47 mm; le-ta ji je ostal najdlje in je bil tudi dovolj gibljiv, da ga je lahko premikala skupaj s pehotnimi enotami. Ljubljanska brigada je bila s svojo oborožitvijo in njeno ognjeno močjo šibkejša od nemškega policijskega ali vojaškega bataljona kar za dvakrat, od udarnega bataljona Slovenskega domobranstva pa vsaj za tretjino.

Poveljevanje v brigadi

Ljubljanska brigada je imela povsem izdelano poveljniško linijo, ki je bila tako kot v vsej slovenski partizanski vojski dvojna. Poveljnik je namreč na vseh ravneh imel ob sebi tudi političnega komisarja, ki je sopoveljeval v vseh zadevah vodenja in poveljevanja enoti razen v samem boju.

Za strokovno pomoč je imel ob sebi štab. Ožji štab je bil vse obdobje obstoja brigade praktično enak; sestavljali so ga komandant in njegov namestnik, politični komisar in njegov namestnik ter načelnik štaba. Po reorganizaciji poleti 1944 je bila funkcija namestnika komandanta ukinjena; vse njegovo delo je prevzel načelnik štaba.

Mnogo bolj zapleteno se je razvijal širši štab. Ta se je z razvojem formacije od jeseni 1943 vedno bolj večal. Že v začetku 1944 je dosegel obseg čez 100 članov, kar je že močno oviralo gibljivost. Zato je Glavni štab poleti in jeseni 1944 izdal nova formacijska navodila, po katerih so brigadne štabe zmanjšali za dve tretjini, večino posebnih enot pa povezali v divizijske ali korpusne enote. V širših štabih na brigadni ravni so bili operativni oficir, obveščevalni center, referenti za kadre, za zveze, intendant, sanitetni referent, propagandni referent in prideljeno brigadno vojaško sodišče, ki je bilo vezano le disciplinsko.

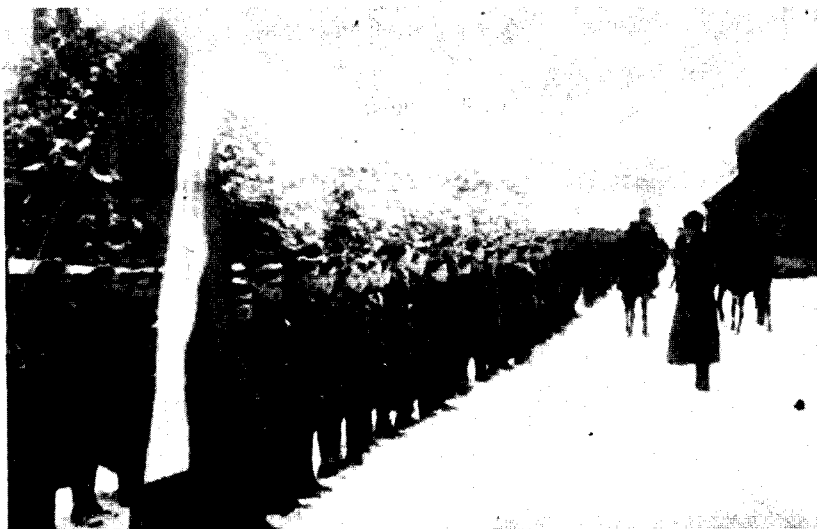
Poveljujoče osebje v Ljubljanski brigadi se je tako kot v ostalih brigadah oblikovalo med bojem; le malo je bilo predvojnih aktivnih oficirjev in podoficirjev. Zato so si višji štabi prizadevali, da bi si pridobili osnovno vojaško izobrazbo; za to so bili najprimernejši tečaji v Oficirski šoli Glavnega štaba NOV in POS; slaba stran tega je bila, da so jih pogrešali v enotah, kjer primerne poveljniškega kadra ni bilo dovolj. Zaradi pogostih smrti in ranitev so poveljujoči hitro napredovali na višje položaje, za katere so se morali še dodatno usposablјati. V primeru hudih napak so bili degradirani. Višji štabi so skrbeli tudi za premeščanje poveljnikov med enotami. Večina nižjih poveljnikov je ostajala v brigadi, premeščali pa so jih med bataljoni. Več borcev je v brigadi napredovalo od četnih poveljnikov do najvišjih brigadnih položajev.

Brigado je vodilo v dvajsetih mesecih pet komandantov in šest političnih komisarjev, kar pomeni, da je njihova poveljniška doba znašala povprečno štiri oziroma tri in pol mesece. Kljub temu so nekateri ostali na poveljniških mestih dlje. Med poveljniki Ljubljanske brigade, ki so brigadi vtisnili svoj pečat, je omeniti vsaj dva, Franca Rojška, in Glišo Raca – Raca. Rojšek je ostal komandant brigade kar devet mesecev, kar je svojevrsten rekord, za njim pa Gliša Raca tudi sedem mesecev. Brigada je torej pri najvišjem poveljniškem kadru izkazovala nekoliko večjo stalnost kot druge brigade, kar je gotovo imelo pozitiven vpliv na enoto. Tudi političnih komisarjev je bilo v dvajsetih mesecih bojne poti brigade ime-

novanih le šest, z daljšo dobo opravljanja funkcije sta se uveljavila dva; Ignac Ferfila je dolžnost opravljal pol leta, zadnji politični komisar Marko Vrhunec pa kar sedem mesecev. Prvi politični komisar brigade Janko Rudolf je veliko pripomogel k ustanovitvi in izoblikovanju Ljubljanske brigade jeseni 1943.

Komandant brigade Gliša Raca - Raco podeljuje odlikovanja borcem brigade v Višnji vasi februarja 1945.

Zbor Ljubljanske brigade 5. februarja 1945 v Otovcu, ko jo je obiskal komandant Glavnega štaba Slovenije Dušan Kveder - Tomaž.

IV. VOJAŠKA VLOGA IN BOJNA POT LJUBLJANSKE BRIGADE

Če so bile prve partizanske brigade v letu 1942 in v prvi polovici leta 1943 predvsem osnovne operativne enote, se je to po kapitulaciji Italije precej spremenilo. Brigade so sicer ostale osnovne taktične enote, vendar so bile mnogo bolj vpete v divizije. Manevrsko bojevanje, cilji, predvsem pa moč nasprotnika sta narokovali bolj povezane in širše vojaške operacije, kot pa jih je zmogla posamezna brigada. To pomeni, da je tudi Ljubljanska brigada svojo vojaško dejavnost marsikdaj podrejala predvsem nalogam, ki jih je dobivala 18. divizija, sodelovala v njenih širših akcijah, včasih pa celo korpusnim operacijam. Samoiniciativnost v boju se je morala podrežati načrtovani dejavnosti in točno določenim ciljem.

V jeseni 1943, po ustanovitvi

V prvem obdobju po ustanovitvi so bojno aktivnost določale okoliščine, v katerih je brigada nastala. Slovenska partizanska vojska je takoj ob italijanski kapitulaciji po navodilih vojaško-političnega vodstva narodnoosvobodilnega gibanja nastopila proti enotam in posadkam Vaških straž (dotedanje MVAC – Protikomunistične prostovoljne milice), ki so izgubile svojega italijanskega zavetnika. Nameravala je razorožiti ali vojaško poraziti njene pripadnike in s tem odpraviti možnost, da bi se nanje lahko naslonil nemški okupator, ki je bil sprva v Ljubljani in pod Gorjanci, kjer je prišel v stik s takimi formacijami, do njih zadržan. S kapitulacijo italijanske vojske in razorožitvijo ali odhodom vojakov iz pokrajine je namreč okoli 6100 pripadnikov Prostovoljne protikomunistične milice ostalo samo; enako tudi 350 četnikov, katerih glavnino je sicer NOV obkolila še pred kapitulacijo Italije v Grčaricah. Vojaško-politično vodstvo, ki je stalo za njimi, je v novih razmerah poskusilo razpoložljive sile preoblikovati v Slovensko narodno vojsko, ki naj bi bila del Jugoslovanske vojske v domovini. Dejansko so se enote MVAC preuredile v dve brigadi, Krmsko in Triglavsko, ki sta se zbrali na območju južno od Ljubljane. Brigada Krim se je zatekla v Turjak, Triglavsko v Zapotok in na Kurešček. Tako je bila Ljubljanska brigada bila takoj pritegnjena v širšo blokado območja okoli obeh koncentracij in je doživela prvi spopad na Kureščku; ni pa mogla zaustaviti umika glavnine Triglavske brigade v Ljubljano v noči s 14. na 15. september.

Osemnajsta divizija je bila povsem nova enota, sestavljena iz treh pravkar ustanovljenih brigad, zato je razumljivo, da je potrebovala čas za notranjo vojaško organizacijo in usposobitev borcev. Zato jo je Glavni štab 23. septembra 1943 raz-

poredil v osrednjem območju pokrajine, od Ljubljanskega vrha nad Vrhniko do črte Litija-Višnja Gora. Ljubljanska brigada je v njeni razporeditvi zasedala dotedanje položaje na območju Golo-lg, nato pa je bila v divizijski rezervi, bataljon se je celo znašel v zavarovalni nalogi v Kočevju. Možnost, da se brigada še nekaj dni posveča usposabljanju moštva, se je izkazala za dragoceno, ko je nastopila največja preizkušnja brigade, nemška jesenska ofenziva. Toda z nemško vojaško močjo se je srečala že prej, na Kožljeku 4. oktobra, ko je začela bojno delovanje z napadi na južno železnico in naprave na njej. Srečanje ni bilo prijetno, saj se je končalo s porazom v vasi Kožljek in velikimi izgubami.

V nemški ofenzivi

Kot za mnoge partizanske enote je bil najhujši preizkus vzdržljivosti, bojnega duha in tudi sposobnosti kadrov prav jesenska nemška ofenziva leta 1943. Ljubljansko brigado je zajela precej pozno, ko so se partizanski štabi že nekaj naučili o nemški taktiki in namenih. Kljub temu pa to ni veliko pomagalo, saj se partizanska vojska novincev, ki so v enoti prebili le poldrugi mesec, ni mogla enakovredno zoperstaviti izurjenim in bolje oboroženim nemškim enotam, ki so jih pritegnili v ofenzivo. Ko se je ofenziva že začela, je brigada še vedno izvajala divizijski ukaz, naj uniči postojanke na severnem robu osvobojenega ozemlja ob nemško-italijanski meji. Brigada je pokazala več kot se je od nje pričakovalo, samoiniciativno je zavzela nemško obmejno postojanko na Osredku, ko je pogumno vdrla v utrjeno postojanko.

Prej pa je brigada še prispevala svoj del k utrjevanju nebranjenega južnega dela osvobojenega ozemlja na Kočevskem. Po preplahu zaradi vdora nemških enot v Gorski kotar se je začelo mrzlično zavarovanje vdornih smeri, predvsem ceste Delnice-Kočevje, s prekopavanji cest in protioklepno obrambo. Če je 8. oktobra še bilo mogoče prepeljati njene bataljone s tovarnjaki v obkolpsko dolino, pa se je osem dni pozneje morala vračati peš, prvi tridnevni pohod pa je pokazal, da so njeni borci zaradi neutrjenosti in pomanjkljive obutve za kaj tako zahtevnega še premalo pripravljeni.

Najhujši boj v ofenzivi je brigada doživela v četrti fazi ofenzive na Ilovi gori 4. novembra popoldan. Tega dne je namreč tudi zaradi neiznajdljivosti vodstva prišla v čeljusti mogočnega stroja, ki je od črte Žužemberk-Trebnje-Moravče od 30. oktobra gnal partizanske enote proti zapori ob nemško-italijanski meji vzhodno od Ljubljane. Prvem udarcu se je brigada še dobro izvila in ohranila obrambne položaje na širšem območju Ilove gore, celo uspešno je odbila napad enot turkестanske divizije pri Križu. Brigado, ki je imela stik le s Cankarjevo brigado, so začeli ovirati ranjenci, zato se je premaknila na Javhe, vzpostavila začasno bolni-

co in se razbremenjena vrnila na llovo goro. Ker se je načrtovani operativni udarec iztekel brez večjih rezultatov, predvsem pa predčasno, je nemško poveljstvo izvedlo še nekaj posegov proti opaženim partizanskim koncentracijam; tista, zaznana na llovi gori, je bila ena od njih. 4. novembra so začele napad iz dveh smeri. V boju, kjer se je brigada branila pred vsaj 1000 napadajočimi vojaki, je imela hude izgube, boj pa je ostal v zavesti preživelih kot eden najbolj ostrih in krutih, saj so se obstreljevanja izmenjavala z juriši in protijuriši, streljanje z uporabo hladnega orožja, vse to v jesenski megli. Naslednjega dne so bili ob zgrešeni obrambni postavitvi brigadni trije bataljoni v nevarnosti, da jih uničijo v obkolitvi. Dva v boju sodelujoča bataljona sta izgubila tretjino moštva, preden sta se izvila z bojišča. Toda s tem ofenzive še ni bilo konec. Za 4. bataljon je bila usodna Travná gora; med ofenzivo je skoraj razpadel; brigadi se je po koncu ofenzive priključila le ena desetina. Tretji bataljon je prišel v klešče nemških enot še enkrat, v četrti fazi ofenzive na Mačkovcu in Mokrcu ter Rakitniški planoti. Bataljon je skupaj z Levstikovo brigado doživel štiridnevno neprestano zasledovanje z več hudimi boji v zasneženem sredogorju, skoraj brez oskrbe. Izgubil je tudi ranjence, ki so si jih sicer partizanske enote prizadevale s skrajnimi močmi obraniti. Tako je bila brigada ena od bolj prizadetih, saj se je po ofenzivi zbralo le okoli 700 borcev od prejšnjih tisoč. Števila žrtev ni mogoče ugotoviti; večina manjkajočih je veljala za pogrešane, kar je lahko pomenilo tudi, da se je del borcev nekaj dni ali tednov pozneje vrnil v brigado ali druge enote. Brigada je izgubila tudi precej orožja, zlasti tistega težjega, ki je najbolj oviralo hitrejše premike. Za tolikšen poraz pa ni bila kriva le slaba bojna sreča; brigada je bila za številno in dobro usposobljeno nemško vojsko, ki je napadala s sodobno tehniko, preslabo usposobljena in oborožena, da bi se lahko z njo enakovredno bojevala v odprtem boju. Ofenziva se je sprevrgla v boj vsake posamezne enote za preživetje, saj je med njo odpovedala obveščevalna podpora enotam, ki se ob slabih zvezah in blokiranih komunikacijah niso mogle povezati v dober obrambni razpored. Po drugi strani pa je takšna preizkušnja borce, ki so preživeli, prekalila v »stare partizane«, dala jim je nova spoznanja, kaj vojak zmore, pa tudi dragoce ne izkušnje za boje z nemškimi enotami. V takih razmerah je bil uspeh že to, da še neizkušena Ljubljanska brigada ni bila uničena.

Obdobje v Gorskem kotarju

Skupaj z obema drugima brigadama 18. divizije je bila Ljubljanska brigada med tistimi slovenskimi brigadami, ki so se najdlje borile zunaj slovenskega etničnega ozemlja, kar dva in pol meseca. Ko se je namreč po nemški ofenzivi izpraznilo za njimi opustošeno območje, je GŠ NOV in POS odredil 18. divizijo za aktivno obrambo osvobojenega ozemlja, ki je segalo do Kolpe in Čabranke, že na hr-

vaškem etničnem ozemlju, z uničenjem poglavitne prometne žile, ceste Luiziane Zagreb-Karlovac-Rijeka in postojank ob njej. Hrvatske partizanske enote tega niso mogle storiti; 13. primorsko-goranska divizija, ki je do tedaj nadzirala območje Gorskega kotarja, se je morala pomakniti globlje v Liko, zato so morale zelo nevarno vrzel v bojni razporeditvi pokriti slovenske partizanske enote. Tako je po 18. novembru odšla okrnjena divizija – dve brigadi – čez Kolpo. Ljubljanska brigada jima je sledila 23. novembra in se razporedila najprej ob zgornji Kolpi, nato pa globlje v Gorskem kotarju, v okolici Crnega luga.

V Gorskem kotarju niti ni bilo veliko sovražnikovih sil; vojaške sile NDH v nekaj posadkah ob cesti in železnici Rijeka – Delnice – Karlovac so bile nedejavne. Bolj pa je Glavni štab NOV in POS skrbela možnost, da bi nemške sile vpadle iz Primorja in zasedle pomembna območja, odkoder bi lahko ogrozile Belo krajino. Tako so divizijske enote lahko precej nemoteno – če odštejemo neustrezno vreme – prekopavale ceste in postavljale zasede, prirejale mitinge za hrvaško prebivalstvo, ki je bilo precej prizadeto že od italijanske ofenzive poleti 1942. To se je odražalo tudi v pomanjkanju živeža. Brigade so sicer prignale nekaj živine, a kmalu je nastopilo tolikšno pomanjkanje hrane, da je postalo eden od glavnih logističnih problemov. Slaba obutev je še dodatno zmanjševala učinkovitost slovenske 18. divizije. Kljub temu je GŠ NOV in POS te brigade uporabil, ko jih je potreboval, kot neke vrste rezervo. Tako je prav Ljubljanska brigada dober teden sodelovala pri zavarovanju kočevske operacije 14. divizije. Kljub temu se je 18. divizija izkazala z nekaj uspelimi vpadi v postojanke, zlasti je bilo pomembno uničenje postojanke Vrbovsko. V drugi fazi delovanja na Hrvaškem, od konca decembra 1943, je namreč divizija morala s svojimi silami obvladati celoten Gorski kotar. Ljubljanska brigada je pretežno sama branila dohode iz reške smeri in zabeležila uspešno akcijo v Hreljinu, kjer je zajela 29 nemških vojakov, bivših rdečearmejcev in jih vključila v svojo sestavo.

Uničevanje komunikacij in obramba Bele krajine

Glavni štab je v začetku februarja 1944 terjal vrnitev divizije na slovensko ozemlje, saj je po odhodu 14. divizije zazijalo tudi v Ljubljanski pokrajini veliko pomanjkanje sil. Tako je Vrhovni štab dovolil vrnitev divizije, zaradi visoke snežne odeje pa je trajalo do srede meseca, da se je 18. divizija lahko vrnila.

Utemeljitev zahteve po vrnitvi je govorila, da mora 7. korpus čimprej zaustaviti sovražnikovo obnavljanje komunikacije Ljubljana – Kočevje. Tako je razumljivo, da je tudi Ljubljanska brigada morala v boj za obvladovanje te prometne smeri. Konec februarja je tako sodelovala v napadu na Velike Lašče; 15. divizija je

hkrati napadala še drugo postojanko, Zdensko vas. Ljubljanska brigada je, določena za neposrednega napadalca, tri dni vsako noč poskušala prebiti dobro organizirano obrambo postojanke, a brezuspešno. Drugo utrjeno postojanko, Ribnico, je brigada dve noči neuspešno napadala v veliki korpusni akciji sredi aprila 1944.

Ena od stalnic v operacijah partizanskih enot je bilo uničevanje prometnih zvez – cest in železnic na območjih, kjer so lahko služile okupatorju, pa tudi tistih, kjer so partizanske enote hotele preprečiti oskrbovalno podporo postojankam. Sprva je poskušala Ljubljanska brigada v zasedah ob cesti Velike Lašče – Kočevje preprečiti prehode močnih oskrbovalnih kolon za Kočevje, ko pa to ni uspelo, so jo usmerili nad železniško progo Ljubljana – Postojna, na območje Preserij in Podpeči. Cilj so bili mostovi in viadukti, ki jih je bilo okupacijskim gradbenim silam težje popraviti in so pomenili daljšo prekinitev proge. Dvakratna akcija je uspela le delno, proga pa je bila prizadeta na mnogih mestih. V dobrih dveh tednih je brigada 10-krat napadla progo, petkrat pa vlake.

Brigada bi še nadaljevala tovrstno dejavnost, če se ne bi pokazala za nujno operacija na območju med Stično in Novim mestom. 23. aprila so namreč nemške in domobranske sile zasedle to območje vključno s strateško pomembnim Žužemberkom, s čimer so presekale partizansko ozemlje, pa tudi grozile s prodorom v Suho krajino. Tako je 18. divizija morala v zavarovanje korpusne operacije, ki je imela namen osvojiti Žužemberk. Ljubljanska brigada se je razvrstila na položaje nad njim, ki so ga napadale brigade 15. divizije, en bataljon pa je tudi uspešno sodeloval kot napadalec z levega brega Krke in pripomogel k osvojitvi postojanke.

Brigado so neposredno zatem poslali na običajen obrambni položaj nad Novim mestom, kjer je v Uršnih selih, Birčni vasi in Mraševu zapirala pot v Belo krajino, njen bataljon pa je bil udeležen v hudih bojih s posredovalnimi kolonami, ki so posegale iz Novega mesta proti Mirni peči. 15. divizija je namreč medtem zavzela še Trebnje in Mirno peč. Uspešno korpusovo pomladansko protiofenzivo je kronala še Ljubljanska brigada z zavzetjem Tržišča 30. maja. V bližini se je brigada zadržala še nekaj dni, saj je branila odstopnico dvema brigadama, ki so ju napotili v Radeče, da bi v tamkajšnji papirni tovarni zaplenili čimveč papirja za partizanske potrebe. Po krajšem bojevanju na dostopih v Suho krajino nad Žužemberkom je bila brigada spet premeščena na obrambno črto v podgorjanskih vaseh, kjer je sredi julija bila hude šestdnevne obrambne boje pri Dolenji Težki vodi s sovražnikovo kolono, ki je hotela istočasno z vdorom nemške skupine generala Panwitzja prodreti v Belo krajino preko Gorjancev. Kljub neugodnemu razmerju sil, ki je dosegalo 1: 3, oklepnikom in tankom ter siloviti podpori topništva iz Novega mesta in je brigada preprečila sovražniku napredovanje in prodor v Belo krajino.

Rušenje Štampetovega mostu

Petindvajsetega julija 1944 je Ljubljanska brigada dobila ukaz, naj gre na Notranjsko, kjer se je odprla možnost za pristajanje zavezniških transportnih letal z ureditvijo zasilnega letališča v Nadlesku v Loški dolini. Prav zavarovanju tega je bila namenjena okrepitev Ljubljanske brigade. Brigada je dober mesec s svojimi bataljoni varovala tako samo letališče kot tudi njegovo širšo okolico, zlasti v smeri Rakek-Cerknica, odkoder je pogosto vdiral 2. bataljon Slovenskega domobranstva. Letališče je namreč bilo takšen cilj, da je bilo pomembno njegovo dejavnost prekiniti tako zaradi praktičnih kot političnih razlogov. Prav v boju z njim pri Radleku je doživela brigada najhujše izgube tega obdobja. Nalogo je lahko opustila šele, ko je bilo letališče opuščeno, v začetku septembra. Takrat jo je korpusni štab napotil v ponovno veliko akcijo ob železniški progi Ljubljana-Trst.

Komandant Vrhovnega štaba NOV in POJ Josip Broz - Tito je avgusta 1944 dosegel dogovor z zahodnimi zavezniki, poveljstvom za Sredozemlje, da jih bo NOV podprla z napadi na komunikacije. Prvič so v teh spopadih v večji meri sodelovale tudi zavezniške letalske sile, vendar pa s pičlim učinkom. Bombardirala so samostojno ali pa v podporo partizanskim napadom železniške proge, predvsem mostove in viadukte, postaje, tudi posamezne postojanke. Med 26. in 28. avgustom so letala napadala borovniški viadukt in Štampetov most, mitraljirala lokomotive, a partizanskim enotam se je zdelo, da ni bilo učinkovitih zadetkov, saj so objekti stali še naprej in vlaki vozili. Tako so brigade z minerskimi ekipami še večkrat poskušale progo razstreliti na čimveč mestih, morda uničiti obnem tudi vlak ali lokomotivo. Nemško-domobranske zavarovalne enote in ekipe za odpravljanje posledic rušenja pa so si prizadevali takšne poškodbe čimprej vsaj zasilno popraviti in promet se je čez nekaj ur ali najpozneje dni odvijal spet normalno. Le uničenje največjih objektov je obetalo daljšo prekinitev prometa. Zato pa so bile zavarovalne enote tako občutljive na približevanje partizanskih sil progi. Ko se je progi z ukazom o rušenju v začetku septembra približala Ljubljanska brigada, je uspela na nekaj mestih progo porušiti, vendar pa je bila tudi hitro potisnjena v celodnevni obrambni boj na območju Otave – Pikovnik, v katerem je padlo 13 borcev.

Vrhunec njene dejavnosti ob Južni železnici je bilo sodelovanje v divizijskem napadu na Štampetov most. Tega so do tedaj že dvakrat delno porušile najprej 14. divizija in junija 1944 še Petnajsta ter zaustavili promet vsakič za približno tri tedne. Viadukt je bil le zasilno obnovljen in partizanski štabi so ocenjevali, da bi uspešno ponovno miniranje lahko porušilo viadukt v tolikšni dolžini, da bi ga morali obnavljati dlje časa. Napadi na takšne železniške objekte so terjali skrbno pripravo, uskladitev z zalogami eksploziva (le za en steber viadukta naj bi minirji potrebovali 950 kg plastika) ter predvsem zadostne sile v napadu, saj so bili

objekti branjeni z vrsto trdno grajenih bunkerjev, velika pa je bila tudi verjetnost takojšnjega posredovanja sosednjih sil. Sam Štampetov most je bil zavarovan z okoli 60 možmi v 6 bunkerjih. Ljubljanska brigada je bila določena za neposrednega napadalca. Zaradi zamude zavezniškega letalstva so napad začeli šele 25. septembra popoldan in v manj kot dveh urah boja uspeli odpreti pot minerjem do stebrov. Eksplozija je poškodovala en steber in drugega zrušila, kar je bilo manj od načrtovanega in pričakovanega. Posledica poldnevne zamude pri napadu je bil tudi počasnejši umik enot od nevarne bližine proge. Posredujoče sile so zajele počivajoče partizane v klešče in jih presenetile ponoči v Sv. Vidu (Žilce), tako da se je brigada iz obročja prebila v dveh skupinah, od katerih je tista, ki je nosila ranjence, preživela štiridnevno zasledovanje, kar je številčno stanje brigade zmanjšalo za četrtino. Vse to zato, da so strateško pomembno železniško progo prekinili za 10 dni. Po drugih ocenah se je promet na železniški progi Ljubljana-Trst zmanjšal v septembru in oktobru za 20 %.

Po tolikšnih naporih so se morale brigade 18. divizije oddahnuti; Ljubljanska brigada je počivala v Loški dolini in nato nad Čabrom. Vendar so načrti Glavnega štaba sredi oktobra že prekinili njen počitek. Namenjeno ji je bilo sodelovanje v okrepljeni korpusni operaciji, s katero naj bi razbila »stiško vozlišče«, uničila najboljše izhodišče nemških in domobranskih sil za vdore v Suho krajino. Kar 10 brigad in dva odreda je bilo pritegnjenih v načrtovano operacijo, ki bi se morala začeti 18. oktobra. A dva dni prej so sovražnikove sile začele svojo operacijo, da partizanske sile, ki so se zbirale v Suhi krajini, poženejo v dolino Krke in tam uničijo. Tudi Ljubljanska brigada se je znašla sredi bojev. Kar 120 kilometrov je v petdnevni bojih prešla, se borila pri Starem logu, prešla na Sela Šumberk, se znova vrnila v Suho krajino. Spet se je njeno številčno stanje zmanjšalo za petino. Vendar 7. korpus ni želel odnehati. Po koncu ofenzive se je spet usmeril na osvojitve postojanke Šentvid pri Stični, 25. oktobra napadel, a spet zaman. Ljubljanska brigada je prispevala k napadu kot zavarovalna sila na območju Šentvid – Grosuplje – Višnja Gora – Ivančna Gorica, a ne najuspešneje, saj se je mimo nje prebila posredovalna kolona iz Grosupljega. Tri dni pozneje naj bi korpusne enote napadle Višnjo Goro, a spet brez pravega uspeha, saj so spet posredovale sile iz Stične. Kljub uspešnim bojem, kot je bil tisti v Sadu, se je Ljubljanska brigada skupaj z drugimi korpusovimi enotami morala umakniti in opustiti misel, da bi spet osvojila stiško vozlišče. Trije domobranski bataljoni skupaj s silami v sosednjih postojankah od Trebnjega do Grosupljega so bili v obrambi pretrd oreh za partizanske enote, ki so imele pomanjkljivo težko oborožitev. Manevrsko bojevanje takšnega števila brigad je terjalo večjo podporo artilerije in sploh težkega orožja, da bi lahko dosegli prednost proti bolj oboroženim sovražnim silam. Od tedaj dalje se je strateško razmerje sil v pokrajini obrnilo; partizanske sile so bile prisiljene preiti v defenzivo, ker so njihova poveljstva terjala obrambo osvojenega ozemlja v Beli krajini in za mnoge centralne ustanove pomembnega

Kočevskega Roga. To pa je sovpadalo tudi s temeljnim namenom okupatorja, da partizanske sile odvrne od glavnih komunikacij in jih čimbolj izolira v strateško manj pomembnih območjih. Protipartizanski tabor si je zelo prizadeval partizansko vojsko povsem izriniti iz Slovenije, če je že ni mogel uničiti, saj bi s tem zanj ob koncu vojne nastala bistveno bolj preprosta situacija.

Obramba Suhe krajine in prenos ranjencev na Hrvaško

Boji za Suho krajino so se nadaljevali že v začetku novembra. 18. divizija je bila razporejena v obrambi pri Žvirčah in na Dečji gori, da bi ubranila prodor domobransko-nemške skupine iz stiškega vozlišča in Grosupljega, pa tudi iz kočevske smeri. Ljubljanska brigada je svoj delež v obrambnih bojih prispevala v bojih na Dečji gori ter v protinapadu na Žvirče (Visejec). Ena od kolon je skoraj uspela uničiti divizijsko premično bolnico v Gradencu. Ti dvodnevni ostri spopadi so že nakazovali veliko novembrsko operacijo naperjeno proti Beli krajini, operacijo Snežni metež (Schneegestöber). Sovražnikove sile so pripravile veliko operacijo iz Novega mesta in Kočevja, da bi vdrla v Belo krajino do črnomlja in spotoma uničile skladišča in naprave, gotovo pa tudi čimveč ustanov narodnoosvobodilnega gibanja. Vdor pa se je ponesrečil, saj sta bili tako novomeška kot kočevska skupina tako rekoč prisiljeni zbežati nazaj, da sta se izognili uničenju. V uspešnem napadu na vračajočo se kočevsko kolono pri Hribu in Koprivniku je poleg Levstikove sodelovala tudi Ljubljanska brigada, ki je boj začela takoj po 14-urnem pohodu iz Suhe krajine.

Na okupatorjevo ofenzivo v Belo krajino je partizanska vojska takoj odgovorila z napadom na Kočevje in Ribnico, s katerim naj bi razbremenili pritisk na dolenskem sektorju. Za napad na Kočevje je bila določena 18. divizija in tudi Ljubljanska brigada je dobila eno od treh napadnih smeri. To pot se partizanske enote niso ozirale na uspešnost bombardiranja postojank, pač pa so vztrajale v izvedbi napada. Napad sam pa je proti močno utrjeni postojanki z okoli 600 branilci potekal z velikimi težavami. Tudi podpora topov in minometov ni pomagala, da bi katerakoli od napadajočih brigad uspela prebiti zunanji obrambni pas z vkopanimi bunkerji. Tudi drugega in tretjega dne napadov se je ponovila zgodba prvega dne, tako da so napadalci morali odnehati.

Krajši premor, ki so ga divizijske enote porabile za izpopolnjevanje, počitek in usposabljanje, je divizija in z njo Ljubljanska brigada morala prekiniti zaradi vdora sovražnikovih sil v Suho krajino 5. decembra, ko so te zasedle v enem sunku celotno prometnico Stična – Novo mesto. Korpusni štab je napačno ocenil, da gre za zavarovanje transportov in je hotel izvesti protiudar na enote, preden bi

se utrdile. Zato je bila poklicana na pomoč tudi 18. divizija, da bi napadla pravkar vzpostavljeno postojanko Občine pri Trebnjem. Ljubljanska brigada se je borila na levem krilu razporeditve in je bila kmalu v hudih bojih z večkratnimi juriši pri Rdečem kalu, 12. decembra pa je sodelovala tudi v napadu na Občine, ki pa ga je morala opustiti zaradi premajhne moči in že utrjene postojanke. Vendar je 15. divizija morala napad na Občine ponoviti na novoletni dan 1945, Ljubljanska brigada pa je le demonstrativno sodelovala v boju za Gorenje in Dolenje Ponikve ter Sv. Ano. Boji so se razplamteli po vsem območju med Krko in cesto Stična – Trebnje – Novo mesto, posebej ko sta dva domobranska bataljona prodrla bočno do Žužemberka in nato vpadla partizanskim silam v hrbet. Te so se izvile v Suho krajino, 18. divizija na desnem bregu Krke. Ljubljanska brigada je presenečena v Ajdovcu doživela poraz; po boju je pogrešala okoli 50 borcev.

Ko so se enote Ljubljanske brigade z ostalimi umaknile v Suho krajino, je divizija dobila kratek odmor. Divizija je bila namreč precej šibkejša od 15., zato se je vsaka njena preizkušnja v bojih še bolj poznala na njeni številčnosti, bojni morali in moči. Ljubljanska brigada je bila tako sredi januarja poklicana v Belo krajino, da prepelje 9 negibnih ranjencev v bolnico oziroma do najbližje transportne možnosti na hrvaškem osvobojenem ozemlju. V treh dneh je brigada prešla 140 km iz Suhe krajine do Pisarovine in se nato vrnila z vojaško opremo, ki je prišla iz Dalmacije. Že konec meseca pa je bila znova poslana na enako pot za spremstvo, to pot kar 175 ranjencem.

Po nekajdnevnem počitku je morala spet v boj na obrambni črti v Suhi krajini. Sovražnik je namreč med 18. in 24. januarjem 1945 potisnil partizanske sile na črto Kostanjevica – Novo mesto – Krka – Žužemberk, konec meseca pa jo je nameraval potisniti globlje proti jugu še v Suhi krajini. Že med boji je Ljubljanska brigada morala s pohoda naravnost na položaje pri Lipju, kjer so domobranci – menda opiti – srdito napadali. Ostrino bojev kaže podatek, da je brigada že prvega dne izgubila 47 borcev, polovica je bila pogrešanih, ostali padli in ranjeni. Nadaljnje boje na tem območju je prekinila premestitev vse divizije; ta je namreč zamenjala svoje položaje s 15. divizijo, tako da se je Ljubljanska brigada skupaj z ostalima ponovno razporedila v podgorjanskih vaseh, da je blokirala prehode iz Novega mesta v Belo krajino. Ker je bilo težišče bojev v Suhi krajini, je korpusni štab 7. marca Ljubljansko brigado lahko poslal še tretjič v Pisarovino na Hrvaško; to pot kot spremstvo, ki naj skupaj s 1. slovensko artilerijsko brigado pripelje od tam topove iz zavezniške pomoči. Na 20 topov pa so čakali zaman in brigada je z drugo vojaško opremo in ročkami bencina krenila nazaj v Belo krajino, a med potjo v hudem boju ob prehodu ceste Zagreb-Karlovac izgubila vso opremo in bencin; vozovi so se namreč vžgali.

Dvajsetega marca je bila Ljubljanska brigada ponovno na prvi bojni črti v Suhi krajini. Partizanske sile so to območje, pomembno zaradi Kočevskega Roga za

njo in Bele krajine, še vedno branile, čeprav z vedno večjimi težavami. Tako so jo boji vodili po različnih odsekih pokrajine, v hud boj na koti 503, v napada na utrjeni oporišči nemško-domobranskih sil v Kalu pri Ambrusu in na Struge v začetku aprila, na Vinkov vrh na desnem bregu Krke in pri bližnji Jami pri Dvoru.

Devetega aprila se je začela nova sovražnikova ofenzivna operacija z okoli 5000 vojaki. Dva dni pozneje se je brigada znašla na obrambnih položajih nad Žužemberkom v najhujših bojih; skupaj z ostalimi enotami se je bila prisiljena postopoma umikati v hudih obrambnih bojih na obronke Kočevskega Roga v smeri Sv. Peter – Topla Reber. Po treh dneh jo je štab korpusa premestil na obrambni položaj pred Novim mestom, kjer je bilo bolj mirno, čeprav je 18. aprila vdrla skozi Dolenjske Toplice proti Beli krajini močna sovražnikova enota, ki jo je zavrnila pravkar prispela 5. prekomorska brigada. To je bil tudi zadnji poskus vdora v Belo krajino.

V sklepnih bojih

Po desetnevem nadzorovanju obrambne črte nad Novim mestom je 18. divizija 29. aprila 1945 dobila ukaz, naj takoj krene proti Kočevju. Zavarovanje prehoda v Belo krajino ni bilo več pomembno. V teh desetih dneh je 4. armada JA s svojim prodorom v zaledje Reke in obkoljevalnim manevrom, usmerjenim proti Trstu (tržaška operacija), popolnoma spremenila strateški položaj na zahodnem delu slovenskega ozemlja. Taistega dne so bile njene enote že na kraški planoti nad Trstom, nemški 97. korpus pa obkoljen v okolici Ilirske Bistrice. Tako naj bi 7. korpus zavaroval armadi bok, zato je divizija po celodnevem pohodu do Kočevske Reke dobila novo maršruto – v Brod na Kolpi, in dalje v Loško dolino. Ko pa je divizija, pripeljana s tovornjaki, prišla do Čabra, je dobila nova navodila - prodirati proti Ribnici. Po hudem boju pri Grčaricah je Ribnico napadla 5. maja, napad na postojanko pa je kmalu prekinila, saj se je posadka umaknila. Naslednjega dne je divizija pospešeno krenila proti Ljubljani. Ljubljanska brigada jo je ubrala proti Velikim Laščam, na Turjak in dalje na Golo ter v Ig. Od tam je bila poklicana v napad na obrambno črto pred Ljubljano: Sava–Sostro–Orle–Lavrica–Babna gorica–Log pri Brezovici–Horjul–Vrzdeneč, na kateri so nemške in domobranske sile branile svojo odstopnico proti Koroški. 7. in 8. maja je te obrambne položaje napadal ves 7. korpus, Ljubljanska brigada na odseku Sela–Orle, na enem od najbolj branjenih; po ocenah borcev naj bi bil sovražnikov topniški zaporni ogenj najhujši, kar jih je brigada na svoji bojni poti doživela.

9. maja zjutraj je divizijski štab Ljubljanski brigadi sporočil, da naj napreduje po Dolenjski cesti, da ugotovi, ali se je sovražnik res umaknil in zasede mestne predele na desnem bregu Ljubljanice. Prek Karlovškega mostu je brigada v jutra-

Člani britanske vojaške misije na opazovalnici Ljubljanske brigade pri Podgradu dne 4. marca 1945 med opazovanjem Novega mesta in dogovora o bombardiranju postojanke v Novem mestu.

njem zatišju vkorakala med prvimi enotami v mesto, prišla v središče mesta pred magistrat, kjer je postavila svojo bojno zastavo, zavarovala položaj in vzpostavila stik s partizanskimi enotami, ki so napredovale ob Tržaški cesti in na sever, in tako svojemu imenu primerno končala svojo bojno pot.

V svobodi

Za Ljubljansko brigado je bil vstop v Ljubljano vrhunec in tudi konec njenega dvajsetmesečnega bojevanja. Ne glede na to, da so se boji na slovenskih tleh raztegnili še teden dni čez kapitulacijo Nemčije, je Ljubljanska brigada svojemu imenu primerno ostala v Ljubljani in opravljala le še stražarske naloge v glavnem mestu nove federalne Slovenije. Konec meseca maja je prišlo tudi do reorganizacije do tedaj ločenih slovenskih partizanskih enot. Kar vsa 18. divizija je bila vključena v Ljubljansko brigado, ta pa dodeljena 15. diviziji, ki je še do jeseni opravljala »čiščenje« ozemlja na Dolenjskem in Štajerskem. Jeseni je bila tudi ta razpuščena, enako tudi Ljubljanska brigada. Večina pripadnikov je bila dodeljena slovenski diviziji KNOJ, mnoge je že zamikalo civilno življenje in so izkoristili prve možnosti za demobilizacijo, drugi so še leta ostali v vojaški suknji, nekateri postali poklicni oficirji in podoficirji. Toda bojevanje je zamenjala obnova, »junake boja junaki dela«, kot se je glasila tedanja propagandna krilatica.

Bo-
je-
va-
nje

Ljubljanska brigada ob vkorakanju v Ljubljano na Karlovškem mostu dne 9. maja 1945.

Ljubljanske brigade

Ljubljanska brigada si ciljev svojega bojevanja povečini ni izbirala sama, njeno bojno delovanje je bilo predvsem del kompleksnejših vojaških operacij. Brigada je izgubljala svojo vlogo osnovne operativne enote v korist divizije, medtem ko so njene bataljone pogosto razmeščali ločeno od brigadnega štaba. Že podatek, da je brigada manj kot pol bojev bojevala kot celota, kaže na večjo kompleksnost bojev in vojaških operacij parizanske vojske v zadnjem letu vojne. Same boje je mogoče razdeliti v tri velike skupine; manevrsko bojevanje, obrambni boji, napadni boji, med katerimi so lahko štejemo napade na utrjena oporišča.

Pri manevrskem bojevanju, ki je bilo značilno za vse obdobje bojnega delovanja brigade, je značilno, da partizanske enote niso imele več tolikšne prednosti v izbiranju ciljev, torej v napadu, ki sicer daje večje možnosti uspeha. Manevrsko bojevanje je le redko dajalo dovolj izhodišč za uspešno bojevanje, ker v njegovem izvajanju partizanske enote še niso dovolj vešče. Predvsem je to bilo pomanjkanje osnovnega urjenja borcev, ki so bili povečini povsem sveži vojaki brez večjih izkušenj v bojevanju. Ljubljanska brigada je zaradi pomanjkanja borcev, pa tudi neugodnih možnosti za urjenje dobivala od divizijskega oziroma korpusnega šolskega bataljona borce, ki jih je morala še priučiti skupinskemu manevriranju po terenu. Prav v manevrskem bojevanju se je najbolj pokazala tudi kvaliteta poveljniškega sestava. Ta se je sicer hitro učil iz izkušenj, manjkalo pa mu

je taktičnega znanja. Zaradi okornih sredstev zvez je bilo otežkočeno tudi pove-
ljevanje v manevru. V bojih je te pomanjkljivosti partizanska vojska nadomešča-
la z boljšim poznavanjem ozemlja ter večjo vztrajnostjo. Z večjimi boji od pomla-
di 1944 dalje so se te pomanjkljivosti zavedli tudi višji štabi. Tako so vztrajali
na pogostejših vajah predvsem v času krajših obdobj počitka.

V napadnih akcijah se je brigada nekajkrat izkazala z dobrimi potezami. Poseb-
na vrsta napadnih operacij so bili napadi na železniške proge, ki jih je mogoče
celo šteti kot napade na utrjene cilje.

Napadi na sovražnikove postojanke so terjali posebna znanja in posebno takti-
ko. Po letu 1943 so bile vse okupatorjeve postojanke močno in načrtno utrjene,
predvsem pa so vzpostavili zunanji obrambni pas. Kot zelo učinkovita ovira se je
pokazala bodeča žica, ki je kombinirana z avtomatskim orožjem v bunkerjih, za-
ustavila mnoga napredovanja. Posadke oporišč je okupator povečal na nekaj
stotin vojakov, medtem ko napadajoče partizanske enote niso mogle zbrati tri-
kratnega števila napadalcev tudi pri korpusnih in divizijskih akcijah, ker so mo-
rale vsaj polovico razpoložljivih enot nameniti za zavarovanje samega napada.
Poleg tega pri večini manjših postojank ni bilo dovolj prostora, da bi se lahko na-
padalci zvrstili v tolikšnem številu. Največja postojanka, ki jo je osvojila Ljubljans-
ka brigada, je bilo Tržišče, kjer se je branilo v postojanki okoli 250 sovražniko-
vih vojakov; brigada pa je napadala z vsemi tremi bataljoni; torej je dosegla raz-
merje okoli 2:1. Osvojiti takšno postojanko kot je bil Žužemberk ali Trebnje, kar
je uspelo brigadam 15. divizije, je bil izjemen uspeh. Težavnost napada na veli-
ke dobro utrjene postojanke se je pri Ljubljanski brigadi dobro pokazala ob več-
kratnih napadih na Ribnico in Kočevje, kjer je bila brigada kljub večdnevnim za-
porednim napadom zelo daleč od uspeha. Tudi pri sami izbiri časa napada je za-
radi dvojnih pogojev nastala težava; pehota je za približevanje in napad bolj po-
trebovala noč, za topniško obstreljevanje, s katerim naj bi uničili obrambni pas,
pa je bila nujna dnevna svetloba. Pogosto so zato začeli napade pozno popol-
dan, vendar se je to izkazalo za tvegano, kajti artilerija je zaradi težav pri premi-
ku pogosto zamujala. Presenetljivo so se obnesli dnevni napadi, če je le lahko
zavarovanje zadržalo posredovalne kolone.

Obrambni boji so bili dvojne vrste. Pogosto so morale brigadne enote med bo-
jem preiti v obrambo svojih položajev in so izvajale obrambo nenačrtovano. V ta-
kih primerih so bili borci sicer vztrajni, vendar pa zaradi slabše oborožitve in dis-
cipline tudi bolj nagnjeni k umikanju. Tudi se niso vedno dovolj zaklanjali, saj
partizanska vojska ni bila vajena kopati zaklonov; niti ni imela dovolj opreme za
tovrstno vkopavanje.

Partizanske enote pa so pogosto tudi vnaprej načrtovale obrambne postavitve.
Predvsem je to bilo na položajih, ki so bili že vnaprej predvideni za obrambo. Naj-
bolj izrazita takšna položaja sta se raztezala po obronkih nad Žužemberkom,

kjer so branili vstop na suhokrajinsko planoto, in blokadni položaj v podgorjanskih vaseh, kjer so brigade branile dohod na Gorjance, odkoder bi lahko brez večjih težav vdrle v Belo krajino. Na teh položajih so partizanske enote kombinirale statično obrambo na položajih z globoko obrambo, kjer so z manevri branili večji prostor.

Zdravstvena oskrba borcev in skrb za ranjence

Skrb za ranjence je bila eno od vodil partizanskega borca. Ker je sovražnik zajete ranjence pogosto usmrtil, so si enote še posebej prizadevale, da so ranjence rešile in nato nosile ali prepeljale do bolnic. Zaupanje ranjencev v pomoč soborcev je močno povezovalo enote, tudi Ljubljansko brigado. Že prve slovenske partizanske brigade so imele – če je bilo le mogoče – brigadnega zdravnika, vsaka pa bataljonske ter četne bolničarje in posebne nosače, ki so skrbeli za zbiranje in transport ranjencev. Brigade po jeseni 1943 zdravnika povečini niso več dobile, imele pa so za brigadnega sanitetnega referenta medicinca. Kirurška ekipa je bila organizirana na divizijski ravni. Tja je bila prideljena tudi premična bolnica, ki je skrbela za lažje in gibljive ranjence, huje ranjene pa so oskrbeli v partizanskih stacionarnih bolnišnicah, ki so bile skrite v gozdovih Kočevskega Roga, Snežnika, Trnovskega gozda, Cerkljanskega... Ko je to postalo mogoče, so najhuje ranjene od tam nekajkrat lahko odpeljali v varnejše in bolje opremljene vojaške bolnice v južni Italiji in Dalmaciji. Zdravstvena služba pa je morala skrbeti tudi za higiensko stanje enot, kar je bilo najtežje pri operativnih enotah. Zaradi ušivosti, ki se ji kljub razuševanju ni bilo mogoče izogniti, je grozila nevarnost širjenja nalezljivih bolezni, zlasti pegavice s hrvaškega območja, mnogo je bilo tudi kožnih bolezni.

Za čimprejšnjo oskrbo ranjenih so skrbele divizijske kirurške ekipe, v bojih pa je brigada postavljala brigadno previjališče kot prvo postajo zdravstvene oskrbe, bataljoni tudi bataljonska previjališča. Ranjence so iz bojov do zdravniške oskrbe prenesli »četni nosilci«, bolničarji in sanitetni vodi, pogosto pa so ranjence prenašali tudi borci. Brigada pa je kot operativna enota stremela za tem, da je bila ranjencev čimprej razbremenjena, saj so močno ovirali njeno gibljivost. Že nekaj negibljivih ranjencev je popolnoma upočasnilo bataljon na premiku. Zato si je sanitetna služba prizadevala, da brigade oddajajo ranjence na previjališče oziroma divizijsko oskrbovališče ali v divizijsko bolnico, ki je bila običajno okoli 15 kilometrov za položaji. V letu 1944 je bila ob vsaki večji akciji pripravljena tudi divizijska premična bolnica. Takrat so že uspeli zmanjšati čas do prve kirurške oskrbe, saj so kirurgi oskrbeli dve tretjini ranjencev v prvih 12 urah po ranitvi. Toda nekajkrat, predvsem v jesenski nemški ofenzivi, je bila brigada v položaju, ko je morala skrbeti tudi za ranjence. V boju na Ilovi gori je ponesrečeno mane-

vriranje spodbudila predvsem skrb za ranjence, ki jih je brigada skrila v improvizirano bolnico na Javhah, nato pa se je vrnila na prejšnji položaj, da je odvrnila pozornost od ranjencev.

Tudi del bojne aktivnosti Ljubljanske brigade je bil namenjen ranjencem. Ljubljanska brigada je dvakrat potovala na Hrvaško, do Pisarovine kot spremstvo ranjencem, poslanim v bolnice v Dalmacijo ali južno Italijo. Obakrat je to nalogo dobro opravila in vse ranjence varno prepeljala na Hrvaško. Tudi z obrambo letališča v Nadlesku je brigada prispevala k temu, da je partizanska vojska po eni strani dobila več vojaške opreme, po drugi pa predvsem s transportom ranjencev, soborcev iz primorskih partizanskih enot v južno Italijo močno povečala možnost njihovega preživetja ali ozdravitve.

V. POLITIČNA VLOGA LJUBLJANSKE BRIGADE

Slovenska partizanska vojska je bila oborožena sila Osvobodilne fronte slovenskega naroda, ki je politično predstavljala narodnoosvobodilno gibanje na Slovenskem. Hkrati pa sta bili OF in slovenska partizanska vojska tudi sestavni del osvobodilnega gibanja v Jugoslaviji, partizanska vojska prek Glavnega štaba NOV in PO Slovenije poveljniško podrejena Vrhovnemu štabu NOV in PO Jugoslavije, vrhovnemu komandantu Josipu Brozu Titu. Bila je torej vojska političnega gibanja, ki je šele postopoma pridobilo tudi poteze samooblikujoče državne ureditve. Politični program Osvobodilne fronte pa je bil zelo širok: nacionalna osvoboditev, protifašistični boj, boljši družbeni red. Vse to je oblikovalo politično podobo in poslanstvo partizanske vojske in s tem tudi Ljubljanske brigade.

Prav posebno politično poslanstvo Ljubljanske brigade je bilo njeno poimenovanje po Ljubljani. Z njim je slovensko odporiško gibanje sporočalo, da ima slovensko največje in osrednje mesto Ljubljano za pomemben sestavni del gibanja, da je v njej osvobodilno gibanje tolikšnih razsežnosti, da si zasluži posebno oznako, posebno enoto. Če primerjamo ostala poimenovanja, lahko opazimo le precej redka krajevna poimenovanja partizanskih enot, ki pa so bila bolj zasilni izhodi kot pa plod zavestnega prizadevanja; Pohorsko, ki se je preimenovala v brigado Miloša Zidanška, 13. SNOB Loško, 15. Belokranjsko in še Rabsko brigado, ki pa jo je združevalo poreklo njenih borcev in bork – internacijsko taborišče Kapor na Rabu. V burnih mesecih po kapitulaciji Italije je sicer nastalo kar troje soških brigad, ki pa so kmalu dobile bolj sporočilna, uradna imena. Na Primorskem so italijanski protifašisti ustanovili tudi Tržaško brigado (Brigatta Triestina d'Assalto). Tik pred koncem vojne lahko beležimo še Prekmursko brigado. Toda Ljubljanska brigada je bila edina, ki je nosila ime okupiranega mesta. Sporočala je, da je slovensko glavno mesto na strani osvobodilnega gibanja. Te sporočilnosti so se večkrat zavedli tudi propagandisti Rupnikove pokrajinske uprave, ko

so poskušali mestu naznaniti, da so brigado porazili, uničili.

Zakaj je slovenska partizanska vojska potrebovala politično delo med borci? Politično delo je bilo pomemben način vzdrževanja visoke bojne morale. Iz njega, iz zavestnosti njenih pripadnikov, je črpala moč za svoje vztrajanje v odporu, ko je bila neenaka v boju zoper nadmočne okupatorjeve sile. Z njim je utrjevala disciplino in tudi izravnavala primanjkljaje v številčnosti, oborožitvi, taktičnem vojaškem znanju. Ko je v svoje vrste dobivala množico ljudi, ki so pred vojno pripadali različnim političnim strankam in strujam, je s političnim delom poskušala doseči povezanost v ciljih, s tem pa tudi notranjo utrditev enot. Hkrati je politična vzgoja pomenila člen, ki je široke plasti slovenskega ljudstva poskušal politično usmeriti v program Osvobodilne fronte. Ko je osvobodilno gibanje septembra 1943 uveljavilo vojaško obveznost, pa je bilo politično delo nujno, saj poznavanje programa OF in enačenje z njim za mobiliziranje ni bilo samoumevno kot pri dotedanjih prostovoljcih. Resda vsaka politična vzgoja pomeni tudi uvajanje in poenotenje političnih pogledov, bolj ali manj prefinjeno vsiljevanje nazorskega in političnega pogleda na svet. Treba je poudariti, da je bilo takšno poenotenje v načelu nepotrebno, saj je Osvobodilna fronta in tudi KP Slovenije jamčila nazorsko pluralnost; v Osvobodilni fronti so bili ljudje različnih političnih in nazorskih pogledov, da so le sprejemali njen osnovni politični program, ki je bil predvsem akcijski, nacionalno-demokratski in protifašističen. V ta program je sodil kot njegov naravni del tudi socialni program, le njegovo izražanje je bilo prilagojeno trenutni politični dinamiki. Da bi dosegli večino prebivalstva, je program nakazoval tudi izboljšanje socialnega stanja najširših plasti ljudstva, kmečkega prebivalstva in delavstva. Komunistična partija Jugoslavije, idejni in dejanski vodja odporniškega gibanja, pa je sledila ob tem tudi uvedbi socialističnega družbenega reda, ki ga je videla približno takega kot je tedaj veljal za socializem v Sovjetski zvezi. Vendar so to bila strateška vprašanja, ki so bila pridržana za čas po zmagi in predvsem za vodstvene kroge.

Politično poslanstvo je Ljubljanska brigada izvrševala podobno kot druge brigade slovenske partizanske vojske. Njeno politično delovanje je bilo usmerjeno v dve smeri, na borce same in na prebivalstvo krajev, v katere je brigada med svojo bojno potjo prišla.

Politično vzgojo moštva so izvajali politični komisarji na vseh ravneh enot. Če štejemo še politdelegatke vodov, se je z moralno-politično vzgojo moštva ukvarjalo okoli 40 posebej za to zadolženih častnikov in podčastnikov. Njihova osnovna oblika dela je bila t.i. politična ura, ki naj bi jo imelo moštvo vsak dan, če ga le ni ovirala bojna dejavnost. Politične ure so bile običajno v obliki frontalnega nastopanja in pogovora političnega komisarja z borci. Bolj priljubljene so bile manj formalne oblike, vendar za politične komisarje tudi bolj zahtevne, saj marsikdo od njih ni imel potrebnih pedagoških in političnih znanj za ustrezno obdelavo ze-

lo različnih tem. Diskusije so bile pogoste v diskusijskih večernih urah; ob njih so lahko politični komisarji pojasnili nejasne zadeve. Teme, ki jih je politični komisar obravnaval, so okvirno določali višji organi; pripravljali jih je tudi politkomisariat v Glavnem štabu NOV in PO Slovenije. Veliko pa je bilo odvisno od vsakega političnega komisarja samega, njegove osebnosti in sposobnosti. Obravnavane teme so, kakor razberemo iz osebnega priročnika brigadnega političnega komisarja Marka Vrhunca, obsegale program in politiko OF, notranjo politično situacijo – zlasti so veliko pozornosti posvečali razmerju do nasprotne, okupatorjeve in protikomunistične oziroma kolaborantske strani. Veliko pozornosti je bilo posvečeno odnosu med narodnoosvobodilnim gibanjem in zavezniškimi državami, obravnavali so zunanje politične dogodke in tudi vojaške odločilne dogodke na strani protifašistične koalicije. Proti koncu vojne, ko so se zmage zavezniških sil kar vrstile, so te zmage že same po sebi bile močan mobilizacijski dejavnik in tudi dejavnik višanja bojne morale. Problemi, ki so bili borcem bližje, so ponavadi izzvali tudi burnejše odzive in razprave, medtem ko so abstraktnejši problemi puščali borce bolj hladne.

V obdobju proti koncu vojne je bila politična vzgoja še pomembnejša, saj je bil dovršen del borcev v partizanskih enotah zaradi mobilizacije in ne kot posledica prostovoljne odločitve. Politična vzgoja je bila tako nujna zaradi poenotenja moštva, kar je za vojaško enoto zelo pomembno.

Politično pomembna je bila tudi tista stran političnega dela, ki je utrjevala nacionalno samozavest moštva, ne da bi hkrati izpostavljala kakršen koli nacionalizem. Osvobodilni boj je v slovenskem primeru imel močno nacionalnoosvobodilno komponento. Nacionalna samostojnost, v času obstoja Ljubljanske brigade že zastavljena v obliki federativne Jugoslavije, je bila stvar občega konsenza, konkretne rešitve vprašanj federativne ureditve pa so šele oblikovali. S slovensko vojsko, slovenskim poveljevalnim jezikom v njej je manifestirala ta nov princip bodočega državnega življenja, v nasprotju od predvojne vojaške ureditve v kraljevi jugoslovanski vojski. To pa ni izključevalo sodelovanja in pripravljenosti pomagati tudi drugim narodom in drugim enotam, kar se je pokazalo tudi med dvo in polmesečno razmestitvijo Ljubljanske brigade v Gorskem kotarju. Prav tako dolgo bivanje zunaj slovenskega ozemlja je pomenilo svojevrstno preizkušnjo političnega dela ne le v Ljubljanski brigadi, pač pa v vsej 18. diviziji. Politični komisarji so se srečali z razmerami, kjer je bilo okoliško prebivalstvo, med katerim se je enota gibala, druge narodnosti, hrvatske in srbske, v Gorskem kotarju pa tudi drugačne politične razmere kot na slovenskih območjih. Njegovo zaupanje si je brigada morala šele pridobiti, premagati začetno nezaupanje, ki je izviralo iz govoric o nasilnosti slovenskih partizanov.

Formalno ločeno od političnega dela z moštvom, a hkrati nerazdružno povezano je v brigadi kot v vseh ostalih slovenskih partizanskih enotah živela tudi politič-

na organizacija komunistov. Zanj je običajno odgovarjal pomočnik političnega komisarja, v večini osnovnih enot, čet ali vodov pa so bile organizirane tudi celice, osnovne organizacijske enote KPS. Organizacija je bila načeloma nejavna in tudi njeni sestanki so bili namenjeni članom, vendar pa dejansko javni, saj se v enoti, ki je bila skupaj, ni bilo mogoče prikrito sestajati. Članov KPS je bilo v brigadi veliko, okoli petine vsega moštva. Vanjo so skozi status kandidatov sprejemali mnoge, ki so se izkazali v boju, kar je bilo poglavitno merilo; večina komunističnega političnega in družbenega nazora ni poznala dovolj, tako da so bili različni študijski sestanki, na katerih so predelovali prebrano literaturo, pogosti kljub neugodnim razmeram. Pogosto so se člani KPS morali izkazati tudi v praksi, ko so bili pozvani, da prednjačijo v boju, napadu, preboju, disciplini. Podobno so bili v posebni organizaciji povezani mlajši borci, v Zvezi komunistične mladine (SKOJ), ki je bila marsikdaj preizkusna stopnica za sprejem v partijo. Tudi od njih sta se pričakovala predvsem zavestna disciplina in učinek v boju.

Ljubljanska brigada kot podobne slovenske enote pa je med boji, ko je živela povečini med ljudstvom, skrbela za politično propagando med prebivalstvom. To je sicer obvladovala politična organizacija OF, organizirana v teritorialnih enotah, vendar pa je brigada kot vojaška enota bila tudi na Slovenskem že s svojo navzočnostjo močan politični argument tako pristašem kot tistemu prebivalstvu, ki je bilo proti partizanski vojski oziroma odporniškemu gibanju zadržano ali celo sovražno. Takega, osvobodilnemu gibanju nasprotujočega prebivalstva je bilo v Ljubljanski pokrajini veliko. Zaradi takšne vloge partizanske vojske sta morala biti disciplina in obnašanje vojske do prebivalstva še posebno trdna, da so partizani lahko dokazovali svoje razlikovanje od vojsk, »ki vse vzamejo«. Posamezne prekrške so zato včasih eksemplarično kaznovali, tudi s smrtno kaznijo borcev. Večino dela s prebivalstvom je opravil za to zadolženi politični kader v neformalnih oblikah, med formalnimi pa sta bili glavni obliki politična zborovanja in »mitingi«, politično-prosvetna improvizirana ali vnaprej pripravljena druženja vojaških enot in prebivalstva. Politično-propagandni del je predstavljal običajno govor političnega komisarja o nalogah osvobodilnega gibanja ali zunanjepolitični situaciji, kulturno-prosvetnega pa recitacije, skeči.

VI. KULTURNO-PROSVETNO POSLANSTVO LJUBLJANSKE BRIGADE

Partizanska vojska je bila vojska najrazličnejših plasti Slovencev, pa naj so bili prostovoljci ali mobiliziranci, največ gotovo kmetov, kmečkih sinov in delavcev. Večina je imela ljudskošolsko izobrazbo, redkeje kaj več. Glede na mladost mnogih borcev je tudi težko pričakovati, da bi imeli velike strokovne ali življenjske izkušnje. Toda velika tradicija kulturne dejavnosti, tradicija kulturnega izoblikovanja naroda, je narekovala tudi med vojno močno kulturno dejavnost celo v vojaških enotah.

Vse vojske hočejo vojaka tudi sprostiti, zabavati; v ta namen organizirajo obiske umetnikov, umetniških skupin, športne dejavnosti, celo obiske javnih hiš. V partizanski vojski vsega tega ni bilo. Vzburjenost z bojem za nacionalno in osebno preživetje, bližina nasilja, življenjska preizkušnja, v kateri so se znašli posamezniki in narod kot celota, so vplivale na drugačno izražanje kulturnega čutenja, pa tudi na poslanstvo, ki ga je kultura igrala v življenju enote. Hkrati je bila kulturno-prosvetna dejavnost podrejena namenu politične vzgoje vzdrževanja primerne bojne morale.

Predvsem je mogoče opaziti mnogo večji delež lastne ustvarjalnosti. Veliko borcev je začelo beležiti svoje vtise v preizkušnji v vezani ali nevezani obliki, imeli so tudi možnost, da svoje stvaritve soborcem predstavijo v internih glasilih. Boj je s svojo ostrino in prelomnostjo v izboru teme po svoje narekoval resnost, celo povzdignjenost; po drugi strani so pri borcih odmevali mnogo bolj tisti vložki, ki so vsebovali vsaj nekaj sproščujočega humerja, pa čeprav v obliki smešenja nasprotnika ali lastnih slabosti.

Ljubljanska brigada je bila sprva v prednosti, ker je bilo med njenimi pripadniki več tudi takih, ki so se pred vstopom med partizane poklicno ukvarjali s kulturno dejavnostjo. V brigadi jih je organiziral referent propagandnega odseka igralec Ivan Jerman, nastala je »Kulturno-prosvetna in propagandna skupina Ljubljanske udarne brigade«, ocenjena kot najboljša v 7. korpusu, ki je postala znana zlasti v obdobju, ko je bila brigada na Hrvaškem. Nastopila je na velikem mitingu v Delnicah, nato pa so jo po želji »posojali« hrvaškim enotam in štabom; skupina je nastopala na mitingih po Gorskem kotarju, Liki in Hrvatskem Primorju, tako da je izgubila stik z brigado in se z Raba ni več uspela vrniti v Slovenijo. Januarja 1944 je prešla na Vis in se poleti priključila zboru Srečko Kosovel v južni Italiji. Že na Visu je s svojima izboroma proze in pesmarico prispevala k prepotrebni kulturno-prosvetnemu gradivu, namenjenemu primorskim Slovencem.

Tako je bila Ljubljanska brigada prisiljena iskati nove talente, ki so lahko z recitacijami, petjem narodnih in novih partizanskih pesmi, s skeči popestrili vrsto mitingov, ki jih je prirejala brigada ali njeni bataljoni med mirnejšimi obdobji; boji so takšno delo namreč močno ovirali. Med prvimi mitingi jeseni 1943 sta bila tista na Rakitni in v Stični. Med razmestitvijo v Gorskem kotarju je brigada imela posebno vlogo, da je s svojo kulturno dejavnostjo premagovala nezaupanje in pritegovala hrvaško prebivalstvo; mitinge so pogosto prirejali v sodelovanju s hrvaškimi enotami. V brigadi so delovali pevski zbori, kulturna skupina. Poleti 1944 je bila atrakcija mitingov skupina borcev iz 2. bataljona, ki so nastopali z ritmično vajo s puškami.

Športno življenje v slovenski partizanski vojski in posebej v Ljubljanski brigadi je bilo zaradi razmer, v katerih je delovala, le obrobne pomena. Vendar je brigada ena redkih, za katero vemo, da je njena ekipa odigrala nogometno tekmo; med razporeditvijo v Loški dolini je 30. julija 1944 njeno moštvo odigralo tekmo z ekipo Notranjskega odreda.

Brigadno glasilo s preprostim naslovom »Ljubljanski borec« je bilo od jeseni 1943 namenjeno predvsem pripadnikom brigade in je šlo dobesedno iz rok v roke, saj je bilo zaradi pomanjkanja papirja in tehničnih možnosti razmnoženo v majhnem številu izvodov, vsak je bil namenjen vsaj desetim borcem. Izhajal je mesečno do poletnega ukaza Glavnega štaba, da je za vse enote namenjen »Slovenski partizan« oziroma po preimenovanju »Naša vojska«, glasilo NOV in POS. V Ljubljanski brigadi je tako kot v ostalih dveh brigadah 18. divizije izdajala podobno glasilo tudi brigadna organizacija SKOJ – glasilo z naslovom »Ljubljanska mladina« je bilo namenjeno njihovi aktivizaciji, ki se je zelo resno lotila sekretarka SKOJ-a Majda Šilc. Bataljoni so za svojo informativno-prosvetno dejavnost imeli na voljo tudi stenčase in bataljonska glasila, razmnožene radijske vesti, brali pa so lahko tudi partizanske osrednje časopise Slovenski poročevalec, Ljudsko pravico in vojaškega Našo vojsko, katerih distribucijski ključ je zajemal tudi brigade. Omeniti velja še vojne poročevalce ali vojne dopisnike, ki so skrbeli za obeleženje bojev svojih enot, ne le v brigadnih, divizijskih, korpusnih in osrednjih glasilih, pač pa tudi v posameznih samostojnih propagandnih izdajah.

Ljubljanska brigada je dobila svojo himno po vojni. Besedilo je napisal Marjan Regally, uglasbil pa Bojan Adamič.

VII. LJUBLJANSKA BRIGADA, NOV IN POS IN ZAVEZNIKI

Pot jugoslovanskega narodnoosvobodilnega gibanja do priznanega dejavnika v protifašistični koaliciji je bila dolga. Odporniško gibanje, ocenjeno za komunistično, je bilo dolgo deležno nezaupanja zahodnih zaveznikov; resnici na ljubo ga tudi Sovjetska zveza ni smatrala za pomemben dejavnik razen v propagandnem smislu. Emigrantska jugoslovanska vlada je bila tudi tista, ki sta jo tako Velika Britanija kot Sovjetska zveza upoštevali kot zaveznika v protifašistični koaliciji. Šele potrditev suma o kolaboraciji četniških enot Jugoslovanske vojske v domovini Draže Mihailoviča je postopoma nagnila tehtnico na stran odporniškega gibanja pod vodstvom Josipa Broza Tita, predvsem zato, ker so ga ocenjevali za vojaško-strateško pomembnega. Vendar so ga zahodni zavezniki priznavali kot vojaškega zaveznika, ne pa kot osvobodilno gibanje z lastnimi političnimi cilji za povojni čas. Spomladi 1943 so tako prišle v Jugoslavijo prve vojaško-obveščevalne misije Britancev, ki so ohranjali tudi misijo pri četniškem poveljstvu, postopoma pa tudi sovjetska in ameriška misija. Njim podrejene misije so zavezniški vzpostavili tudi pri Glavnem štabu NOV in PO Slovenije. Major William Jones, ki je prišel v Slovenijo konec junija 1943, je bil slovenskim partizanom dolgo pojem za zavezniškega vojaka, še posebej, ker je bil narodnoosvobodilnemu gibanju naklonjen.

Ko je bila septembra 1943 ustanovljena Ljubljanska brigada, je bilo sodelovanje med partizanskimi enotami in britansko misijo že utečeno. In ne le utečeno, pač pa zelo dobro, saj se je major Jones bil pripravljen angažirati tudi pri tako političnih dejanjih, kot je bil poziv pripadnikom Vaških straž, naj se pridružijo partizanom. Glavni štab NOV in POS je misiji posredoval mnoge obveščevalne podatke o sovražniku v Sloveniji in tudi širšega značaja, o stanju v Italiji in Avstriji. Major Jones je sodeloval tudi pri mnogih za narodnoosvobodilno gibanje pomembnih političnih dogodkih, udeležil se je kočevskega zbora odposlancev slovenskega naroda. Utečeno je bilo tudi njegovo obiskovanje različnih enot, sodelovanje na mitingih... Takšno tradicijo so nadaljevali tudi njegovi nasledniki iz vseh misij. Kmalu je začela partizanski vojski pritekati tudi zavezniška vojaška pomoč. Sprva so jo bile deležne predvsem južni Italiji bližje partizanske enote v Dalmaciji in Bosni, poleti 1944 pa je v večjih količinah prišla tudi slovenski partizanski vojski; obsegala je obleko, zdravila, hrano, lahko protioklepno in avtomatsko orožje. Ljubljanska brigada je prvo opremo zaveznikov prejela novembra 1944, pozneje pa tudi orožje in hrano.

V »zamenou« je zavezniška stran pričakovala obveščevalne podatke in pomoč pri njihovem zbiranju, pomoč pri obveščevalnem delu v rajhu in Italiji ter zlasti us-

meritev partizanskih napadov na strateško pomembne komunikacijske poti v Italijo, nato tudi med Italijo in Balkanom. Sprva so bila zaveznikom najpomembnejša uničenja pontabeljske proge in zveze med Jesenicami in Tržičem, že poleti 1943 pa je prešlo težišče njihovega zanimanja na progo Ljubljana – Trst. Čeprav je težko iskati neoposredne zveze med načrti poveljstev partizanske vojske, tudi 7. korpusa in željami zaveznikov po dejstvovanju na železniških progah, je mogoče takšno povezavo nekajkrat neposredno opaziti. Najbolj v letu 1944, ko je najprej ob izkrcanju v Normandiji poveljnik NOV in POJ javno pozval enote na uničevanje železniških glavnih komunikacij med Balkanom in srednjo Evropo oziroma Italijo, drugič, ko se je dva meseca pozneje dogovoril o koordinirani akciji z zavezniškim poveljstvom za Sredozemlje.

Dva meseca po ustanovitvi Ljubljanske brigade je prišlo do uradnega preloma v odnosu zaveznikov do narodnoosvobodilnega gibanja. Na teheranski konferenci velikih treh, velesil protifašistične koalicije, so se te države dogovorile, da sprejmejo Titovo odporiško gibanje za vojaškega zaveznika. Od tedaj je bilo v načelu možno pričakovati zavezniško pomoč, pa tudi skupno sodelovanje tudi v tako izpostavljeni in hkrati oddaljeni deželi, kot je tedaj bila Slovenija.

Narodnoosvobodilni boj je naravnost koristil zaveznikom v protifašistični koaliciji. Predvsem je to bilo prevzemanje svojega dela bremena boja proti nacistični Nemčiji in njenim zaveznicam. V tem pogledu je slovenska narodnoosvobodilna vojska prispevala več kot svoj proporcionalni delež, tako v vojaki kot tudi v obremenitvah. V slovenski partizanski vojski se je borilo v štirih vojnih letih vsaj 50.000 borcev, kar pomeni okoli 4 % vsega slovenskega prebivalstva. Dodati moramo vsaj okoli 10.000 »prekomorcev« in še toliko takih, ki so v Južni Franciji in na Sardiniji pomagali zaveznikom v njihovih vojaških operacijah kot delovna moč. V boju zoper okupatorje in njihove sodelavce je izgubilo življenje več kot 21.000 partizanov. To so deleži, ki so v protifašistični koaliciji proporcionalno v vrhu udeležbe po intenzivnosti pritegnitve v boj. Res je, da so takšna števila, gledana v svetovnem okviru vojne, majhna, saj so vse ključne vojaške odločitve izbojevale največje nacije: Velika Britanija, Sovjetska zveza in ZDA, za ceno milijonov žrtev.

Pomemben je objektivni prispevek narodnoosvobodilnega gibanja k zmagi zavezniškega orožja. Predvsem je to bilo uničevanje strateških komunikacij, s katerim so onemogočali daljinski transport za nemške vojaške potrebe. Zlasti v letu 1944 je partizanska vojska kar nekajkrat prispevala k uničenju pomembnih železniških objektov, da so za krajši ali daljši čas prekinili logistično pot med Italijo in Nemčijo, prekinili pa so tudi cestne povezave. K temu je pomembno prispevala tudi Ljubljanska brigada s svojim napadom na Štampetov most.

Do sodelovanja v izvajanju vojaških operacij je za slovensko partizansko vojsko prišlo lahko le redko. Kot skupne operacije je mogoče označiti le nekaj bojev,

predvsem gre za napade na postojanke, pri katerih je s partizansko vojsko sodelovalo zavezniško letalstvo. Tudi Ljubljanska brigada je s sodelovanjem letalstva napadala Kočevje decembra 1944, zavezniška letala so tri dni, med 26. in 28. avgustom 1944 bombardirala viadukta Borovnico in Štampetov most, partizanske sile pa s pehotnim napadom odločilno dopolnile rezultat bombardiranja. Kakor nam priča fotografija, je Ljubljansko brigado obiskala na njenih položajih pod Gorjanci 4. marca 1945 britanska vojaška misija, s katero so se dogovarjali o napadu zavezniških letal na postojanko v Novem mestu.

LJUBLJANSKA BRIGADA DANES

Ljubljansko brigado danes predstavlja svetel spomin nekaj stotin še živečih njenih nekdanjih borcev na svojo mladost, na najbolj vznemirljiv, hud, težak, a po svoje, z današnjega pogleda, tudi lep in spomina vreden del življenja. Živi v srečanjih nekdanjih borcev, tu je brigadna monografija, monografija divizije, obilo člankov, knjig njenih nekdanjih članov, ki so to obdobje obeležili zase in za svoje soborce. Predstavljajo jo spomeniki, ki govorijo o postajah njene bojne poti, zmagah in porazih njenih enot in borcev. Predstavlja jo mesto v narodovi vojaški zgodovini in kot delu partizanske vojske in narodnoosvobodilnega gibanja tudi v splošni narodovi zgodovini, zgodovini protifašističnega boja.

Danes slovenska država priznava narodnoosvobodilni boj, predvsem pa slovensko državnost, zraslo v federativni Jugoslaviji kot enega izvorov svoje državnosti. Tako stanje, kakor pušča pri marsikom tudi grenak okus, je tudi dobro, saj same veterane sprošča, da se jim ni treba ozirati na politične potrebe te ali one stranke, pač pa se lahko osredotočijo na svoje izvirno sporočilo, zaradi katerega so se borili, kakor so najbolje vedeli in znali, za slovenski narod v svoji državi, v pravični, narodno svobodni Jugoslaviji, za svoboden demokratičen svet brez fašizma, za boljši, bolj pravičen družbeni red, za dovolj kruha, za prihodnost svojih otrok. Življenje je marsikaj od tega zarobilo po svoje, ne povojni čas ne današnjost ni enaka mladostnim idealom. V zadoščenje pa jim je lahko spoznanje, da sta sodobna Evropa in svet še vedno zgrajena na vrednotah, ki so se izoblikovale v protifašističnem boju, ki so ga bojevali tudi sami.

VIRI IN LITERATURA

Arhiv Republike Slovenije, dislocirana enota II, fond AS 1857, Osemnajsta divizija NOV in PO Jugoslavije.

Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, del VI, Borbe v Sloveniji, knjige 7-17.

Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni na Slovenskem, knjiga 1 (18) Boji na Slovenskem 1944-1945, Ljubljana 1995; knjiga 2 (19) Boji na Slovenskem 1945, Ljubljana 1997.

Zbornik dokumentov in podatkov sanitetne službe v narodnoosvobodilni vojni na Slovenskem 1941-1945, knjiga 1-4. Ljubljana 1984.

Marko Vrhunec: Srečna mlada generacija : zapisi za zgodovino 1941-1945. Maribor 1989

Borivoj Lah- Boris: Ljubljanska brigada. Ljubljana 1990.

Ladislav Kiuta: Na bojni črti Osemnajste : zgodovinski oris 18. divizije NOV in PO Jugoslavije. Ljubljana 1969.

Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941-1945. Ljubljana 1978.

Tone Ferenc: Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943. Maribor 1967.

Lado Ambrožič - Novljan: Petnajsta divizija. Ljubljana 1983.

Lado Ambrožič - Novljan: Gubčeva brigada. Ljubljana 1972

Nikola Anič: Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije : pregled razvoja orožanih snaga narodnooslobodilačkog pokreta 1941-1945. Beograd 1982.

Osvoboditev Slovenije 1945 : (referati z znanstvenega posvetovanja v Ljubljani 22. in 23. decembra 1975), (ur. Bogo Grafenauer). Ljubljana 1977.

Stevo Sunajko: Sodelovanje slovenskih in hrvaških narodnoosvobodilnih enot 1941-1945. Ljubljana 1971.

Zdravko Klanjšček. O strategiji in taktiki NOV in PO Slovenije. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 12, 1972, št. 1-2.

Damijan Guštin: Vloga in pomen oborožene sile v narodnoosvobodilnem boju v Sloveniji 1941-1945. Zgodovinski časopis, 43, 1991, št. 3.